



MENS en Wereld



Waar staan wij?

Moderne humanisten in de wereld van nu

In angstige spanning kijkt het publiek naar deze sportsman. Zal hij het halen of zal hij de lat afwerpen? Zal hij de sprong halen, meer dan twee maal zo hoog als hij zelf groot is? En dat is het grootse, dat de sport de mens geleerd heeft: zelfbeperking, het zich houden aan de regels en bovenal: kunnen verliezen. Kunnen verliezen zonder de tegenstander te haten en achteraf alsnog te beledigen. Dit edele spel, de bloedeloze krachtmeting, gaven de Grieken uit de oudheid aan de mensen. Zich verheugen in eigen kracht, zich inspannen tot het uiterste en het verlies kunnen nemen. Zonder regels is geen vorm van menselijk samenleven mogelijk. Het recht niet in eigen hand nemen maar zich onderwerpen aan een oordeel van onpartijdigen. Daarin is een groei te zien, van ongereguleerde wraakoefening tot oog-om-oog, tand-om-tand, tot straf zonder wreedheid. Een groei van het recht in het verkeer der individuen. Staten echter, koningen, dictatoren, namen, lang nadat het recht in één land geëerbiedigd werd in internationale verhoudingen het recht nog steeds in eigen hand. Als regeringen iets wilden en anderen verzetten zich dan beslisten de wapenen. Maar ook daar, in het internationale verkeer is iets gegroeid, is het internationale recht ontstaan. Ook landen moeten kunnen verliezen, moeten zich aan regels houden, moeten zich kunnen beheersen en beperken.

Na een serie mislukkingen, omdat macht en recht zo door elkaar lopen voor vele regeringen, omdat „de nationale eer verbiedt” dat ze zich neerleggen bij uitspraken van anderen, is de V.N. uit de chaos, die Hitler en Mussolini veroorzaakt hadden, geboren. Op 24 oktober was het dertien jaar geleden dat het Handvest der Verenigde Naties van kracht werd. De baby was gezond en flink, de peters en de meters verwachtten veel van het kind. De gezondheid is achteruit gegaan, het kind werd zwak en velen denken dat het niet volwassen zal worden. Wij zijn niet zo pessimistisch. De groei van recht is onmiskenbaar en staten zullen ook leren verliezen, met schade en schande. Leve de Verenigde Naties.

Wij staan in Nederland, midden tussen de geestelijke krachten die meetellen in het nationale leven. De hervormde synode in zijn herderlijk schrijven van enkele jaren terug erkende de humanisten in hun eigen aard. Vele vooraanstaande katholieken doen niet anders. Deze erkenning sluit wederzijdse principiële strijd overigens niet uit, allermint; maar dat doet niet af aan het feit, dat de humanisten in ons land midden in de werkelijkheid staan. Ook door hun adviezen aan officiële instanties en maatschappelijke instellingen; ook door hun stelling nemen in actuele vragen, zowel in het openbaar als binnenskamers. En vooral ook door de betrekkelijk grote hoeveelheid concrete en praktische hulp, door honderden vrijwilligers en beroepskrachten verleend aan arbeiders, gevangenen, en talloze anderen met hun moeilijkheden in het dagelijkse leven.

En het is goed dat we daar staan, midden in de werkelijkheid om van daar uit ook onze kritische bijdrage te kunnen leveren: als wij stelling nemen tegen eenzijdigheden als het subsidie van Tirade, en tegen de zuigkracht die uitgaat van wondergenezers als Osborn, of tegen de kinderachtige belemmeringen voor crematie in de begrafeniswet. Het is ook goed dat we op onze hoede zijn om een nog maar ten dele verkregen gelijkgerechtigdheid te verdedigen en verder te verwerkelijken. Want zelfs de meeste humanisten en hun geestverwanten hebben, evenmin als de meeste christenen, denk ik, ook maar een vaag idee van de wijze waarop ernstige principiële tegenstellingen in het praktische werk worden omgezet in schijnheilige kleinzieligheid. In de verwerkelijking van onze arbeid worden we bestreden niet alleen met laster, en erger gefluister, maar ook met reglementen, tactische manoeuvres, en nooit eindigende chicanes. Het christendom doet zich dáár veelal voor als een benepen gekonkel om machtsposities.

Daarom is het volstrekt nodig dat achter kwaliteit en toewijding van onze werkers het getal staat van onze aanhangers. Wij kunnen hen niet missen. Wij hebben hen nodig in groeiend aantal; om onze posities te handhaven. En ook om straks onze aanspraken geldend te maken, als het gaat om de

ideële grondslag van de openbare school of om het humanistisch geluid in de radio bij de nieuwe omroepwet. En niet minder hebben we allen die zich met ons verwant voelen nodig voor het werk zelf, dat alleen met vereende inspanning tot een goed einde kan worden gebracht. Intellectuelen, raadslieden, organisatoren, mensen met bekwaamheden en belangstellingen op alle gebieden, ook op heel eenvoudig terrein. Want we kunnen het alleen tezamen doen . . . en betalen!

Wij moeten ook onze verantwoordelijkheid in de wereld niet vergeten. De internationale humanistische beweging, gevestigd in Nederland, is nog klein. Maar ze vertegenwoordigt een vruchtbare gedachte in een wereld, die de grote ontmoeting van oost en west tegemoet gaat. Hier moet men niet denken aan Rusland en Amerika, maar aan de ontmoeting met de ontwaakte werelddeelen, voor wie het christendom een geloof is tussen andere, en niet eens het meest belangrijke. Maar zij zoeken naar een levensinzicht, dat in de moderne wereld hanteerbaar is, ergens tussen totalitarisme en dogmatiek. Ook die internationale taak ligt voor ons. Vandaar onze bemoeienis met het vraagstuk van de onderontwikkelde gebieden en de atoombomkwestie. Ook op dit terrein hebben we mogelijkheden, experts, invloed. Ook hier behoeven we de steun van een krachtige, groeiende beweging.

Wij kunnen een bijdrage leveren. Door onze bereidheid alle kennis, alle inzicht, alle hulpbronnen van de mens, niet gehinderd door traditionele vooroordelen in te zetten voor een menswaardige wereld. Daarvoor is nodig dat de kracht van een echte humanistische bezinning steeds meerderen drijft en hen die zich humanist noemen onverminderd bezielt. Opdat het humanisme nog meer een ontmoetingsplaats wordt voor allen die van uit hun zuiver menselijke verantwoordelijkheid mee willen werken aan de taak die ons gesteld is. Het is niet te theoretisch, te rationalistisch, te religieus, te praktisch of te vaag. Het is wat wij er van maken als we ons er aan geven. En dan is het de moeite waard.

J. P. VAN PRAAG

KRITISCH ALLERLEI

Het echtpaar Slinger – dat in 1953 naar Freemantle (Australië) emigreerde – wacht in grote spanning op de aankomst van de „Johan van Oldenbarnevelt”, die hun zevenjarige dochtertje Laurie uit Nederland naar huis voert. Laurie is twee jaar geleden ziek geworden, haar rechterknie werd geheel stijf en de dokters in Freemantle zagen geen hoop meer voor haar: Laurie zou wel haar gehele leven slecht ter been blijven. Maar die Australische artsen hadden niet gerekend op de grote kundigheid van de Utrechtse chirurg dr. J. P. Kruimel, die bereid bleek Laurie te behandelen. Laurie kwam dus naar Utrecht en dr. Kruimel overwon: na enige operaties is Laurie nu al zover, dat zij net als haar vriendinnetjes kan touwtje springen.

Dit bericht zou eigenlijk alleen in een medisch tijdschrift thuis horen, als er niet nog iets bij vermeld mocht worden. Dr. Kruimel heeft namelijk het meisje twee jaar lang geheel gratis behandeld, ook voor de toch niet eenvoudige operaties wil hij geen cent hebben. Zijn grootste voldoening is het, een jong meisje genezen naar haar ouders te kunnen sturen. Er is gelukkig – wij stelden het al meer-malen vast – nog wel echte menselijkheid in deze harde wereld.

Nog een staaltje van menselijke solidariteit? Soldaten van het Tweede Depot Infanterie in de Frederik Hendrik Kazerne te Venlo en die van de Limburgse Jagers hebben niet minder dan f 10.000 bijeen gespaard van hun toch niet overvloedige soldij om blinde geleidehonden te kopen. Sinds 1957 hebben zij al 25 van dergelijke honden kunnen kopen voor het Nederlandse Geleidehondenfonds voor Blinden.

Begrijpelijk, dat dit fonds bijzonder gesteld is op die eenvoudige jongens, die voor hun misdeelde medemensen zoveel over hebben. Hulde!

„Is het mogelijk, de werktijd te bekorten tot vijf dagen?” Op deze vraag heeft de SER getracht een antwoord te geven, een antwoord dat kort gezegd hierop neer komt: „De verwezenlijking van een aantal dringende wensen op sociaal terrein zal de te verwachten stijging van het nationale inkomen vrijwel geheel opslokken. Daarom kan de invroering van een kortere wekelijkse werktijd slechts geleidelijk geschieden, gedifferentieerd naar bedrijfstak of onderneming waarbij die ondernemingen of bedrijfstakken voorop zullen gaan, waar de stijging van de produktiviteit de nationale produktiviteitsaanwinst overtreft.”

Aansluitend bij deze samenvatting van het SER-advies – dat wij uit „Het Parool” overnamen – kunnen wij melden, dat een Haags ambtenarenforum tegen de vijf-

daagse werkweek voor ambtenaren is, omdat dit een te zware belasting voor de schatkist zou betekenen. Eerlijk bekend, een probleem dat voor ons – zeker voorlopig – niet het zwaarst weegt.

Verdere verkorting van de arbeidsweek zal ons inziens het probleem van de vrijetijdsbesteding, dat nu al niet gering is, nog vergroten. Wij geloven zelfs – maar misschien vergissen wij ons er in – dreigt dit vraagstuk één der omvangrijkste problemen van deze tijd te worden. Zou het verschijnsel der „no-zems” niet voor een groot deel veroorzaakt worden door het feit, dat talloze jongens en meisjes – maar ook verscheidene volwassenen – met hun vrije tijd geen raad weten?

Dadelijk toegegeven: de zaak zo stellen is haar wellicht tot de alersimpelste proporties terug brengen. Want bij het „nozem-vraagstuk” spelen ook woningtoestanden, gezinsverhoudingen, onderwijsvraagstukken en nog veel meer problematiek een rol. Maar het is onmiskenbaar – ons inziens ten minste – dat verveling, verveling en nog eens verveling een grote rol speelt. Jongens en meisjes, die avond aan avond langs de straten dweilen op zoek naar „vermaak”, vervallen gauw tot straatschenderij. En waar die kan eindigen? In het molesteren van voorbijgangers, en het afranselen van allen die – hetzij in lichaamsbouw of huidskleur – afwijken van „het normale”. Uiteraard kunnen wij hier niet het verlossende woord spreken voor deze kwaal, maar wij zouden wel een lans willen breken voor een intensievere bestudering van deze zijde van het vraagstuk, voor véél ruimere subsidiering van alle organisaties, die trachten iets te doen voor een zinvolle vrijetijdsbesteding, wat men daaronder ook moge verstaan.

Little Rock heeft zich in grote meerderheid uitgesproken tegen integratie, tegen „gemengd” onderwijs dus voor blanke en anders gekleurde jongens en meisjes. Gouverneur Faubus heeft dus zijn zin: hij heeft het gepresteerd twee bevolkingsgroepen, die aanvankelijk niet zo ver meer van elkaar stonden, door middel van zijn hetzmaatregelen uiteen te jagen. Een harde slag voor alle Amerikanen, die met kracht van overtuiging ijveren voor afschaffing van de – zowel voor blanken als negers – vernederende rassenscheiding.

De uitslag van de volksstemming in Little Rock is des te tragischer, als men hem beziet in het licht van de enquête, die de leerlingenraad van de middelbare school in die stad heeft gehouden onder 501 leerlingen. Rond 71 procent van die leerlingen bleek voor

heropening van de gesloten school, ook met integratie. Vierentwintig procent was er tegen en vijf procent der leerlingen bleek geen mening te hebben over dat nijpende vraagstuk. Maar de ouders tonen nu, het „beter te weten” dan hun kinderen. Ja, ja, hoe ouder hoe wijzer? Wij vrezen dat hier meer opgaat het gezegde: „Hoe ouder hoe gekker.” Maar intussen blijft een dringend vraagstuk onopgelost.

Er is dit jaar groot rumoer ontstaan over enkele excessen, die zich onmiskenbaar tijdens het ontgroenen – of „novitiëren” – van pas-aangekomen studenten hebben voorgedaan. De senaat en de novitiats-commissie van het studentenkorp der Vrije Universiteit zijn geschorst, omdat er zich bij het ontgroenen enkele onverkwikkelijke taferelen hebben afgespeeld. In Rotterdam werden enkele jongens gewond, doordat onverantwoordelijke elementen onder de ouderejaars hen met ongeluste kalk bekogelden. In Groningen liepen twee jongens een hersenschudding op bij de „grappenmakerij”, die hun meer ervaren medestudenten zich veroorloofden. In Utrecht moesten een paar novieten naar het ziekenhuis worden vervoerd, nadat zij „slag” hadden geleverd met de politie. En zo zouden er wellicht nog enkele minder prettige zaken te melden zijn.

Wat daarover te zeggen? Omdat wij het niet beter kunnen doen dan de „Kritische Commentaar” uit de NRC van 26 september – waarin aandacht en begrip wordt gevraagd voor het eigen karakter van de studentenwereld – nemen wij daaruit enkele fragmenten uit het laatste deel over: „In de eerste plaats zal de studentenwereld zelf naar een gedragslijn van algemene strekking moeten zoeken. Vooralsnog moeten de corpora geacht worden daartoe mans genoeg te zijn. Maar dan moet niet worden gewacht tot het volgend jaar weer ergens mis is. Meer dan tot nu toe zal men zich in de studentenwereld vooraf op de groentijd, dus op de ontgroeningstaak, moeten bezinnen. Men zal niet na afloop van de groentijd moeten gaan afwachten, hoe het bij de volgende gelegenheid zal lopen. De studentenwereld heeft een heel jaar tijd

om haar gedragslijn voor de volgende groentijd voor te bereiden. Zij zal moeten begrijpen, dat er, ondanks haar eigen aard en haar eigen sfeer – die wij niet graag zouden miskennen – gebeurtenissen zijn die zodanig ongerustheid wekken bij wat voor haar de „buitenwereld” is, dat zij een van buiten komend oordeel niet kan negeren.”

In „De Telegraaf” van 12 september vonden wij cijfers over de bezetting van ons nationale woningbezit – overgenomen uit een rapport van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid – die onrustbarend zijn. Slechts 53 procent van alle huizen blijkt normaal bezet te zijn. Tegenover een overbezetting (bijv. vijf mensen die tezamen minder dan vijf vertrekken ter beschikking hebben) van 23 procent staat een onderbezetting (alleenstaanden met meer dan drie kamers) van 24 procent. En dit beangstigende verschijnsel neemt voortdurend toe. Het totale aantal onderbezette woningen bedraagt in ons land 683.000.

Let wel: wij willen hier niet pleiten voor het opvoeren van het aantal samenwoningen – het zou, verhoudingsgewijs, betekenen het doen toenemen van het aantal zenuwpatiënten in ons land – wel voor goede pogingen, te komen tot een evenrediger verdeling van de totale beschikbare woonruimte. Daarbij zal zonder twijfel een rol spelen, dat vele alleenwonenden of kleine gezinnen wel naar een kleinere woning zouden willen verhuizen, maar, terecht overigens, opzien tegen de niet geringe huiskosten en de hogere huren, die hun veelal wachten in de kleinere woningen. Dit probleem op te lossen zou waarschijnlijk betekenen, een groot deel van de woningnood uit de wereld te helpen.

Gouverneur Folsom, van de VS-staat Alabama, heeft woord gehouden: hij heeft Jimmy Wilson – terdood veroordeeld wegens diefstal van f 7,50 – gratie verleend. Nu moet Wilson levenslang, of tenminste vijftien jaar, zitten voor deze geringe misdaad. Wij vinden het nog een onevenredig zware straf. En U...?

HERFSTMIDDAG

*Nu het stortregent
en ieder ding verdwijnt
in 't overwegend
en onbelijnd
geweld van overvloed,
wordt mij bewuster
wat ik geloven moet:
men kan geruster
zijn als de ramp losbreekt
over het leven,
dan waar de lamp verbleekt
in angst en beven,
want in de overmacht
van 't reppend oerbegin
zet God weer onverwacht
herschepend in.*

Guillaume van der Graft; uit: „Mythologisch”, uitg. de Windroos, 1950.

Luchtfoto van een jaar Nederlandse literatuur

Wat is literatuur? Dit is een van die strikkvragen waarmee eindeloze, nooit tot een oplossing leidende discussies kunnen worden uitgelokt. Het begrip literatuur is zo moeilijk te definiëren, omdat de functie van de literatuur steeds méé-verandert met de mensenwereld. Misschien zou men kunnen zeggen: literatuur is het waarneembaar worden in proza, poëzie en drama van het kenmerkende geestelijke klimaat en levensgevoel van een bepaalde tijd.

In een ver verleden was iedere geschreven tekst literatuur; bij de klassieken hadden drama en epos het doel te veredelen, op kothurnen te heffen; in het middeleeuwse heldendicht ligt het zwaartepunt op het geweldige en wonderbaarlijke; de moralisten en de psychologische literatuur onderzoeken en commentariëren er menselijke drijfveren en gedragingen; het realisme beschrijft de maatschappij; het essay is beschouwend en beredenerend van karakter; lyriek is, als bekend, de meest individuele uiting van het allerindividueelste gevoel; er zijn tenslotte ontelbare romans en toneelstukken die niet anders beogen dan ontspanning of vlucht uit de werkelijkheid.

Het meest opvallende kenmerk van wat men de „moderne” literatuur zou kunnen noemen, is misschien, dat daar „het onderwerp maar voorwendsel is”, om met Paul Valéry te spreken. Het onderwerp wordt gebruikt om een metafysisch of moreel algemeen probleem aan de orde te stellen, problemen van de genade, de angst, het absurde, de moed, de vernedering, eigenlijk dus geestelijke, existentiële vraagstukken, vol dubbelzinnigheid en tragische paradoxen, alsnog voor de mens onoplosbaar.

In zijn bijzonder interessant boek „Bilan littéraire du XX siècle” (litteraire balans van de twintigste eeuw) zegt de essayist R. M. Albérès, dat in de huidige literatuur eigenlijk twee soorten van literatuur naast elkaar bestaan: de traditionele, die zich op een beproefde manier van reeds bekende en vaak gebruikte thema's bedient, en die vooral steunt op de pijlers van vertelling, beschrijving en psychologische analyse, en een „nieuwe” literatuur, die zich waagt op onbekend terrein, en die bij iedere stap het risico durft te nemen, dat nu eenmaal vastzit aan het onder woorden brengen van wat eigenlijk nog geen namen heeft.

Overal in Europa speelt zich in de literaire wereld hetzelfde af; langzaam en geleidelijk doordringt dit „nieuwe” (dat zich na 1920 is gaan manifesteren) de traditionele literatuur. Alle overgangsvormen zijn aanwezig. Schrijvers en lezers staan, als mensen van de twintigste eeuw, midden in die stroom van verandering. Vandaar dat waardebeoordeling in literair opzicht nu ook vrijwel onmogelijk is.

Het is geen toeval dat alom geklaagd wordt over het verval, het gebrek aan gezag en competentie van de kritiek. Critici zijn als mens nu eenmaal ook betrokken bij die beweging in de tijd, hun eigen inhoud en inzicht zijn hun maatstaf. Vaak zijn bovendien literaire critici zelf schrijvers en dichters. Zijn zij nog niet of nauwelijks gegrepen door wat ik gemakshalve maar als de „verandering” zal aanduiden (er is geen woord voor), dan zijn zij niet bij machte de innerlijke bewegingen van dat nieuwe levensgevoel en de uitingen ervan bij anderen te begrijpen. Horen zij daarentegen in het andere kamp, dan hebben zij vaak de neiging het „oude” categorisch af te wijzen en af te breken.

In beide gevallen is er eigenlijk sprake van

zelfverdediging. Daartussenin zijn dan verder allerlei mogelijkheden: men kan met één been in de traditie, met één been in het experiment staan, en het eigen zwaartepunt nu eens naar de ene dan weer naar de andere kant verlegd voelen. Men kan innerlijk verscheurd worden en die twijfel afreageren door blindelings van zich af te bijten in een „enfant-terrible”-houding of door zich terug te trekken in een vaak uiterst intelligente en eerlijke, maar nogal steriele scepsis.

Alles bijelkaar zijn „litteratuur” en literaire voorlichting, om van de literaire smaak van



het lezende publiek nog maar te zwijgen, hoogst ingewikkelde en voortdurend aan veranderingen en verschuivingen onderhevige zaken. Men heeft, zoals met name in Nederland vaak gezegd en geschreven wordt, de indruk dat er in de literatuur op het ogenblik eigenlijk helemaal niets meer gebeurt. Ik geloof echter, dat die z.g. stilstand maar schijn is. Waar zulke belangrijke en ver-reikende structuurveranderingen optreden, kan men geen opvallende bloeiverschijnselen verwachten. Die ontstaan meestal op een bodem die al overal door en door gecultiveerd en zodoende „voorbereid” is.

Niemand kan ontkennen, dat er op het ogenblik naar verhouding méér mensen zich rekenschap geven van zichzelf en van de wereld waarin ze leven, en bovendien nog de behoefte hebben zich in de een of andere vorm te uiten, dan ooit tevoren. Het feit, dat zeer velen van hen tevens de tekens, de symbolen, die ze nodig hebben om zich verstaanbaar te maken, eerst zelf moeten uitvinden, hoeft niet persé te betekenen dat er een algemeen gebrek aan creativiteit zou heersen. Wie de in het Nederlands geschreven literaire productie van een jaar (in dit geval 1957-1958 overziet, mist misschien „hoogtepunten”, maar moet toch over de hele linie behoorlijke activiteit constateren.

Om me tot de roman te beperken (en ook op dat terrein zal ik onvolledig moeten blijven, omdat ik niet alles heb kunnen lezen) in het vlak dat R. M. Albérès waarschijnlijk als het „traditionele” zou kwalificeren, is er in het afgelopen jaar werk verschenen van o.a. Antoon Coolen „De grote voltige” (leven en lotgeval van mensen in een door moderne industrie aangeraakt brabantse dorp, en hun onderlinge wisselwerking, met als parallel-gebeuren de ontwikkeling van het door een zakenman gefinancierde amateur-circus, waaruit tenslotte artiesten voor het echte „grote” circus voortkomen); van Clare Lenhart „De ogen van Roosje” (de verhouding-van-jongsaf tussen twee zusters, de kinderlijk-geremde en afhankelijke, en de dominerende en opvallende, wier coquetterie en heerszucht eigenlijk wortelen in levensangst en onmacht tot liefhebben); van H. J. Friedericy „Vorsten, vissers en boeren” (novellen over de door de schrijver van nabij met veel kennis van zaken en sympathie scherp geobserveerde inheemse bevolking, van Celebes onder nederlands bestuur)

Het naar inhoud en vorm nieuwe, andere, volgens Albérès' definitie, zou men dan wellicht moeten zoeken bij Harry Mulisch' novelle „Het zwarte licht” (chaotisch visioen van menselijke gespletenheid op de rand van wereldondergang) en „De versierde mens” (verhalen, waarin de mens geconfronteerd wordt met allerlei vormen van het verbijsterende, fantastisch-ongerijmde, of waarin een mogelijke werkelijkheid als iets onherkenbaar vreemds verschijnt), bij Bert Schierbeek „De blinde zwemmers” (zoals zijn voorafgaande werk een proza-gedicht, waarin gestreefd wordt naar uitdrukking van een bewustzijnsverruiming, naar een besef van de samenhang en gelijktijdigheid van de meest uiteenlopende verschijnselen in het bestaan); bij Simon Vinkenoog „Wij helden”, (verlangen naar zuiverheid en communicatie, uitgedrukt als het ware in „negatief”); bij de Vlaming Louis-Paul Boon „De Paradijsvogel” (een bittere parabel van de onmacht tot liefde).

Zoals men ziet is het veel moeilijker om bij deze schrijvers in enkele woorden een omschrijving van de inhoud van hun werk te geven, dan bij de „traditionelen”, waar het verhaal altijd gesitueerd is in een herkenbare werkelijkheid. (Om misverstand te voorkomen moet me hier van het hart, dat dergelijke summiere inhoudsaanduidingen een literair werk nooit recht doen wedervaren, en dat ik me er alleen aan durf bezondigen in het kader van een vluchtig overzicht als dit.

Bovendien valt de scheidingslijn tussen oud en nieuw niet altijd samen met een duidelijk waarneembaar verschil in taalbehandeling of compositie. Ik zou b.v. het kleine boek dat Adriaan Morriën over zijn twee dochtertjes heeft geschreven „Alissa en Adrienne”, om de instelling die eruit spreekt, tot het „nieuwe” willen rekenen, terwijl een boek als „Lago Maggiore” van de vlaamse auteur Johan Daisne, ondanks de modern-litteraire pretentie, mij veel „traditioneler” schijnt.

In het gebied „tussen twee stoelen” zou men misschien het werk moeten situeren van schrijvers als Adriaan van der Veen, „De man met de zilveren hoed” (verhalen van vooral psychologisch ontleend karakter); Anna Blaman „Overdag” (varianties op het kern-thema van deze schrijfster, de eenzaamheid van het individu); Ben Stroman „Overspeligen” (ook hier eenzaamheid en analyse in een boek dat de verhouding van de romanschrijver tot zijn verbeeldingswereld en de invloed daarvan op zijn eigen persoonlijke leven tot onderwerp heeft).

Van Simon Vestdijk zijn er drie romans verschenen, „Het glinsterend pantser”, „De beker van de min” en „Open boek” (waarschijnlijk heb ik er toch nog een of twee over het hoofd gezien!) „Open boek” is een vervolg op „Het glinsterend pantser” (destijds door mij in „Mens en Wereld” besproken), en „De beker van de min” beschrijft een episode uit de studententijd van Anton Wachter, de hoofdpersoon van die reeks waarschijnlijk sterk autobiografische romans die met „Terug tot Ina Damman” begonnen is.

Het merkwaardige van Vestdijk is, als ik het zo simplistisch mag stellen, dat hij in het „traditionele” wortelt, het chaotische „tussen-gebied” tot zijn speelveld heeft gemaakt, en tegelijkertijd met talloze uitlopers het „nieuwe” bindendringt en annexeert. Er is geen andere schrijver in Nederland (en er zijn er maar weinig ter wereld) die zoveel octaven beheerst! Waarschijnlijk is dat ook een van de voornaamste oorzaken waarom Vestdijk altijd weer verrast, prikkelt, boeit en vragen oproept.

Evenzeer „hors concours”, zij het ook om andere redenen, vind ik het aangrijpende boekje van Marga Minco „Het bittere kruid” (een sober relaas van de manier waarop in de laatste oorlog joodse Nederlanders in naïef vertrouwen en onwetendheid-uit-menselijk-fatsoen leefden in de slagschaduw van hun verschrikkelijk lot).

(Vervolg op pag. 10)

Overal zijn mensen die onze „stenen” broodnodig hebben

IN HET CENTRUM van een stuk praktisch humanisme staat de centraal geestelijke raadsman D. Th. F. d'Angremond, die daardoor een bepaalde sector van de geestelijke verzorging overziet. Zijn gebied is moeilijk af te grenzen; men kan het misschien het beste zo zeggen: hij heeft de leiding over al dat werk dat buiten de arbeid in de kampen, in de gevangenissen en onder de militairen valt.

Het terrein is groot en breidt zich nog steeds uit, niet omdat men die uitbreiding zoekt — maar kan en mag men een medemens in nood afwijzen, alleen omdat hij niet tot een bepaalde categorie behoort? We rollen van het een in het ander, zegt de heer d'Angremond.

Als de uit Indonesië gerepatrieerden ons nodig hebben, als er uit het bedrijfsleven stemmen opgaan die een beroep op ons doen, mogen we dan zeggen: we hebben geen tijd, geen mensen, geen gelegenheid?

Het humanisme blijkt onmisbaar te zijn. Overal zijn mensen die onze „stenen” broodnodig hebben. Dat is verheugend, maar het geeft ons, als jonge organisatie, een heleboel zorgen. Het humanisme is wel oud, maar het Humanistisch Verbond is nog jong en heeft zijn apparaat, waarop voortdurend een beroep wordt gedaan, natuurlijk nog niet zo volledig kunnen opbouwen als bijvoorbeeld de kerkgenootschappen, die daarvoor reeds eeuwen de tijd hebben gehad. Maar aan de andere kant moeten we wel beseffen, dat we sinds de Renaissance nog niet zo'n kans hebben gehad om onze kracht te tonen.

Aan alle zijden is het humanisme bezig zijn plaats te veroveren. Wij vinden niet alleen waardering bij de mensen die zich in hun nood tot ons wenden, maar we worden ook hoe langer hoe meer als gelijkwaardige partners beschouwd door die geestelijke stromingen die ons vroeger minderwaardig achtten.

Er is nog iets, dat mij bijzonder treft, zei de heer d'Angremond. Ik meen ontdekt te hebben, dat ook in de andere stromingen van zielzorg een tendens groeit die ik humanistisch zou willen noemen. Eigenlijk verbaast het mij niet, want het humanisme bezit een kracht die overal in doordringt en die niet kan worden genegeerd.

Kwaliteitswerk

Deze hele ontwikkeling brengt met zich, dat we — om het ietwat populair uit te drukken — kwaliteitswerk moeten leveren. Zij die

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: **dr. H. Bongers**
Redactiesecretaris: **H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam**, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en advertenties: **Oudegracht 152, Utrecht**, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Wat doen we eigenlijk?

„Dat is nu wel mooi gepraat, maar wat is de praktijk?”

Deze vraag, die zo dikwijls wordt gesteld aan iemand die schone theorieën verkondigt, maar verzuimt aan te tonen dat zijn denkbeelden in de werkelijkheid ook houdbaar zijn, is en wordt ook opgeworpen ten aanzien van humanisme.

„Wat doen jullie nu eigenlijk?”

Het zit 'm in dat woordje „eigenlijk”, want iedereen kan weten wat we doen uit onze geschreven en gesproken publikaties: geestelijke verzorging onder arbeiders, militairen en gedetineerden, ziekenbezoek, werk van de bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden enz.

Dat doen we allemaal, maar wat doen ze nu „eigenlijk”? Heeft onze arbeid zin, helpen we de mensen werkelijk, vervullen we een taak gelijkwaardig aan die van andere geestelijke stromingen?

Zonder aarzelen zeggen we: ja, aan onze arbeid is behoefte. Er zijn duizenden aan wie het humanisme een kracht heeft geschonken, waardoor ze het leven weer aan kunnen. We zijn daarmee begonnen aan een stuk werk dat geen einde kent, dat voortgezet moet worden, in theorie en praktijk.

Wat doen we eigenlijk? In enige artikelen willen we u laten kennis maken met onze praktische arbeid en met hen die in dat werk een centrale plaats innemen. Om aldus de aandacht te vestigen op de honderden vrijwilligers die weliswaar in de organisatie geen centrale plaats innemen, maar die onder leiding van die centrale figuren hun belangeloze arbeid verrichten ten bate van de gekwelde medemens.



D. Th. F. d'Angremond

zeer zorgvuldig worden geselecteerd. Men zou, zo zei de heer d'Angremond de gehele opzet in verband met coördinatie, samenwerking en efficiënt werken, wellicht kunnen groeperen rondom plaatselijke commissies, bestaande uit leden die ieder een bepaalde sector van het verzorgingswerk voor hun rekening nemen: ziekenbezoek, nazorg aan oud-patiënten uit ziekenhuizen en sanatoria en zoveel meer die de plaatselijke raadsman of raadsvrouw assisteren.

Er zou een centrum moeten zijn waarin we ons rustig zouden kunnen bezinnen hoe we het geweldige apparaat van de praktische hulpverlening kunnen opbouwen. Want de nood is zo groot, dat improvisatie en lapmiddelen ongeoorloofd zijn. We hebben weliswaar het voordeel van de laatkomer die profiteert van de ervaring van anderen, maar sinds de materiële nood langzamerhand tot het verleden gaat behoren, manifesteert zich de geestelijke nood steeds meer. Talloos zijn degenen die bij ons komen, omdat ze met zichzelf, met hun huwelijk, hun kinderen, hun werk of met hun eenzaamheid geen raad weten. Soms heeft een causerie voor de radio de doorslag gegeven om zich tot ons te wenden met hun levensmoeilijkheden.

Niet tot de grens

Ondanks het feit, dat wij niet tot de uiterste grens helpen, omdat wij hen willen leren de kracht in zichzelf te zoeken en te vinden, hen willen leren op eigen benen te durven staan, en omdat wij menen, dat ieder mens recht heeft op een stuk eenzaamheid, waarin ook wij niet mogen doordringen, al zouden we het misschien kunnen.

Wij dienen te weten, wanneer wij ons terug moeten trekken, hetzij om de evenmens aan zichzelf over te laten (wat nog iets anders is dan hem aan zijn lot over te laten), hetzij om hem te verwijzen naar anderen die hem beter kunnen helpen dan wij. Wij moeten dienen en ons nooit opdringen, noch aan het begin, noch aan het eind. Het gaat niet om ons of om het Humanistisch Verbond, het gaat om die ander.

Het praktische humanisme, zo zeide de heer d'Angremond ten slotte, is ondenkbaar zonder de hulp van vrijwilligers, zij het geschoolde vrijwilligers. Hoe efficiënt wij wellicht ooit ons hulpverleningsapparaat zullen kunnen opbouwen, over hoeveel geld wij misschien ooit zullen kunnen beschikken om beroepskrachten in dienst te nemen, hoeveel gelegenheid wij eventueel ooit zouden krijgen om ons werk in volle omvang te doen, nooit zullen we mogen afzien van het instituut van de vrijwilligheid. Altijd zullen we open moeten staan voor de mannen en vrouwen, die zich spontaan beschikbaar stellen, want juist in die bereidheid van de ene mens om de andere om niet bij te staan wanneer deze roept, ligt onze grote kracht.

Raadslieden in kampen hebben met ere hun plaats verdiend

„Ik ben niks.” Zo begint dikwijls het gesprek tussen de geestelijk raadsman en de bewoners van een arbeiderskamp, ergens in de Peel of in de polder. „Ik ben niks,” het antwoord op de vraag van de raadsman, welke levensovertuiging men huldigt.

Een vruchteloos begin van een gesprek, denkt u? Allermint, want de raadsman laat zich heus niet ontmoedigen en „dwingt” de ander ertoe te bekennen, dat hij een „mens” is. En dat is toch niet „niks”? En daarmee is de basis gelegd voor een gedachtenwisseling over het mens-zijn en de plaats van de mens in deze wereld en in nog wijder verband.

De geestelijke verzorging onder de arbeiders in woonoorden is in wezen niet anders dan die onder andere mensen, zo vertelt ons de heer C. H. Schonk, centraal geestelijk raadsman op dit werkterrein van ons Verbond. Er zijn geen principiële verschillen, het „specialisme” is slechts toe te schrijven aan het feit, dat deze mensen die de gehele week van huis en uit hun buurt zijn – alleen de weekeinden komen ze thuis – behoefte blijken te hebben aan wat meer dan verhalen over voetballen, wielrennen of de nieuwste film.

In een omgeving, waar bovendien allerlei huiselijke beslommeringen ontbreken, waar men „als mannen onder elkaar” wel eens wat makkelijker wil praten over moeilijkheden dan thuis (en dikwijls liggen die moeilijkheden juist thuis!) bloeien de mogelijkheden tot een gesprek hoog op.

In 1950 begon het werk van onze raadslieden in de kampen voor aanvullende werkgelegenheid, later breidde het werk zich uit over andere soorten kampen, zoals die van het dijkherstel in Zeeland, de particuliere kampen van aannemers en in die in het kader van het Deltaplan. Ten slotte kwamen onze geestelijke verzorgers ook terecht in de kampen van de oogstarbeiders.

Goed verzorgd

Meent u niet, dat onze raadslieden te land konfen bij mensen, die slechts onderdak en voedsel ontvangen, maar verder van alle niet-materiële zaken zijn verstoken. Al deze kampen worden verzorgd door het ministerie van Sociale Zaken; sociale ambtenaren helpen de mensen bij hun sociale moeilijkheden en bij arbeidsproblemen. De samenwerking tussen deze ambtenaren en onze mensen is goed, zo vertelt de heer Schonk. Daarnaast is er een culturele dienst, die toneel-, cabaret-, film- en muziekavonden verzorgt. Maar het geestelijk werk in engere zin wordt verricht door dominee, pastoor en geestelijk raadsman.

Er zijn op het ogenblik ruim twintig geestelijke raadslieden – uiteraard vrijwilligers – aan dit werk verbonden.

Iedere raadsman heeft zijn eigen kamp en is zoveel mogelijk uit de buurt van het kamp afkomstig. Zij gaan iedere week een avond naar hun mannen, tijd of geen tijd, weer of geen weer. Overdreven? Wat denkt u dan van het volgende verhaal:

Ergens in ons land is een raadsman, die een avond per week na afloop van zijn werk om 5 uur naar zijn ver afgelegen kamp gaat, daar intensief zijn werk doet, pas om 1 uur in de nacht in zijn huis terugkeert en 's morgens vroeg weer volop in zijn gewone beroep aan de arbeid is.

Hij staat heus niet alleen, het is een frappant voorbeeld van de wijze waarop onze vrijwilligers hun taak opvatten.

Zulke prestaties geven de centraal geestelijk raadsman moed, als hij soms het perspectief uit

het oog dreigt te verliezen door de steil oprijzende moeilijkheden op zijn weg.

En problemen zijn er nog in overvloed – wij schreven er in het eerste artikel reeds in algemene zin over –, al zijn de moeilijkheden, eigen aan een beginperiode, voor een goed deel onder de knie.

Werden onze raadslieden in de aanvang onverschillig, en soms wantrouwend begroet door de bewoners van een kamp, lieten sommige kampleiders wel blijken, dat ze van dit werk niets verwachtten, was de verstandhouding tussen onze mensen en de geestelijke verzorgers van kerkelijke zijde dikwijls zeer koel, thans is de ontvangst door de arbeiders werkelijk hartelijk, hebben die beheerders ronduit toegegeven, dat we met ere onze plaats hebben en is de samenwerking met dominee en pastoor over het algemeen goed.

De mensen onder wie onze raadslieden werken, hebben bemerkt, dat zij geen profeten zijn die het weten, maar doodgewone mensen, die met hen samen de kwellende levensvragen willen bespreken en met hen samen naar een oplossing willen zoeken. De oplossing, zo zegt de heer Schonk, hebben we niet pasklaar in onze zak, de mensen moeten die zelf vinden. waarbij wij ze op weg willen helpen.

Meestal komt de raadsman op een avond niet verder dan twee of drie kamers, want de gesprekken zijn gewoonlijk zeer geanimeerd. Heeft iemand behoefte aan een gedachtenwisseling onder vier ogen, dan is daarvoor een aparte kamer beschikbaar. In elk kamp is bij de opzet met zo'n vertrek rekening gehouden.

Vakkennis nodig

Men onderschatte het werk van de geestelijke raadsman vooral niet, ook al heeft men hiervoor gelezen dat de ontvangst door de bewoners van een kamp hartelijk en bemoedigend is. De raadsman komt immers om over de achtergronden van ons bestaan te praten en niet

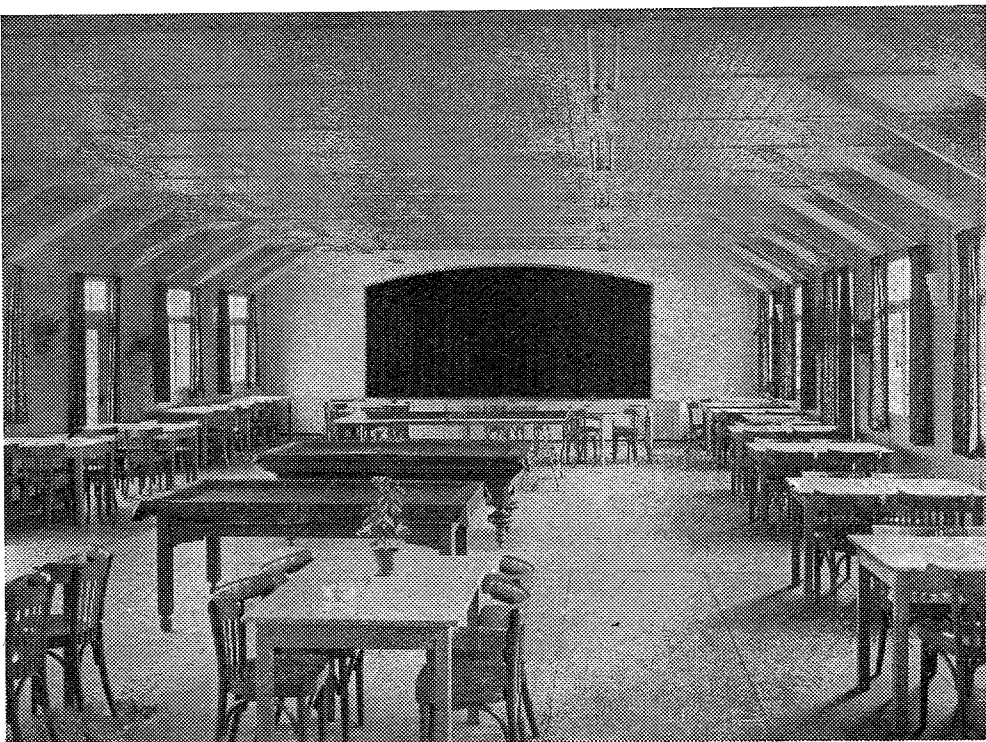


C. H. Schonk

om gezellig over koetjes en kalfjes te babbelen. Dat vereist doodgewoon... vakkennis. De raadslieden hebben dan ook een bepaalde scholing nodig, voordat zij aan dit werk kunnen beginnen. Zo worden hun verscheidene gesprekstechnieken bijgebracht; daarnaast wordt hun eigen humanisme verdiept. De heer Schonk houdt regelmatig persoonlijk contact met hen en bezoekt samen met een nieuwe raadsman een kamp om hem in het werk en bij de mensen in te leiden. Voorts worden er regionale en landelijke conferenties belegd, waar de raadslieden de theoretische achtergronden en de praktische problematiek met elkaar bespreken. Daarbij maakt men dankbaar gebruik van de modernste hulpmiddelen: een gesprek tussen een raadsman en arbeiders, dat op een bandrecorder is opgenomen, wordt bijvoorbeeld op zo'n conferentie afgedraaid. Men zal zich kunnen voorstellen, dat dit een voortreffelijke basis is voor een zeer vruchtbare discussie.

Wat beweegt onze raadslieden tot hun werk? Het gevoel van solidariteit met de ander. En niet de behoefte om leden te werven voor ons Verbond. Wilt ge daarvan een sprekend bewijs? In de acht jaren, dat onze raadslieden met dit werk bezig zijn, talloze arbeiders hebben kunnen helpen en opmonteren, vele goede vrienden onder hen hebben gemaakt, zijn er in totaal niet meer dan tien arbeiders lid van het H.V. geworden.

„Propaganda en geestelijke verzorging”, zo zeide de heer Schonk, „behoren gescheiden te zijn.” Maar we behoeven er niet aan te twijfelen, dat er heel wat meer dan tien humanist zijn geworden.



Recreatiezaal in een der arbeiderskampen

Humanistisch Thuisfront helpt geestelijk evenwicht vinden

De militaire gemeenschap in onze Nederlandse samenleving vertoont twee facetten die de aandacht verdienen. In de eerste plaats wijkt deze gemeenschap als zodanig in tal van opzichten af van de burgermaatschappij, in de tweede plaats wordt zij nagenoeg geheel gevormd door jongemannen, die staande op de drempel van de volwassenheid met de vele problemen, hun leeftijd eigen, worstelen.

Het is daarom niet zo verbazingwekkend, dat er zowel onder deze jongeren zelf als onder de hen omringende ouderen het verlangen is gerezen om in deze verwarrende situatie de juiste weg naar een geestelijk evenwicht te zoeken. De kerkelijke thuisfronten doen dit werk reeds lang – sinds 1952 dragen ook de humanisten aan deze arbeid hun steen bij.

In dat jaar namelijk, zo vertelde de heer H. Lips, hoofd van de geestelijke verzorging, uitgaande van het Humanistisch Thuisfront, en directeur van het vormingscentrum De Ark, werd met toestemming en financiële hulp van de minister van oorlog ons vormingscentrum opgezet. In dit huis, gelegen in de bossen bij Nunspeet, worden jaarlijks een aantal bijeenkomsten gehouden, die elk drie dagen duren en telkens door twintig tot dertig militairen worden bezocht.

Tot het begin van dit jaar mochten twaalf van dergelijke bijeenkomsten worden gehouden; thans kan ons thuisfront in feite ongelimiteerd zijn gang gaan, omdat de minister het oorspronkelijke aantal van 360 deelnemers per jaar heeft verhoogd tot 3000. Dit jaar, aldus de heer Lips, komen we waarschijnlijk al aan de 1000 militairen, volgend jaar zullen het er wel 1500 worden.

Dat er zoveel belangstelling voor de bijeenkomsten op De Ark bestaat, is des te opmerkelijker, omdat het Humanistisch Thuisfront in tegenstelling tot de kerkelijke thuisfronten geen geestelijke verzorgers in het leger zelf heeft. Ons militaire apparaat kent slechts veldpredikers en aalmoezeniers, nuttige schakels in de verbinding tussen leger en kerkelijke thuisfronten. Deze schakels missen wij: wij raken slechts onder de dienstplichtigen bekend, doordat wij in de kazernes door middel van affiches de aandacht op ons werk mogen vestigen en doordat oud-deelnemers aan onze bijeenkomsten daarvan vertellen.

Medewerking

Er blijft dus nog wel wat te wensen over, zeide de heer Lips, maar aan de andere kant mag ik niet vergeten te vertellen, dat er een redelijke en accurate medewerking is van de kant

van het officierenkorps. Echte tegenwerking behoort gelukkig tot de uitzonderingen.

Hoewel er te deze aanzien geen vaste voorschriften bestaan komt het er in de praktijk op neer, dat iedere militair eenmaal per kalenderjaar een vormingsbijeenkomst mag bezoeken. Sommigen, wier diensttijd op een gunstig moment begint, hebben daardoor de kans in totaal tweemaal drie dagen bij ons te gast te zijn, anderen slechts eenmaal. Immers de eerste vier maanden – de recruitentijd – is er geen gelegenheid om aan zulke „uitstapjes” deel te nemen.

In zekere zin, vertelt de heer Lips verder, is het gaan naar een vormingsbijeenkomst inderdaad een uitstapje. Het woord verlof – en voor deze bijeenkomsten wordt het zg. uitzonderingsverlof gegeven – heeft in militaire kringen een welhaast magische betekenis.

In zekere zin, want er wordt op De Ark stevig gewerkt. 's Morgens en 's middags discussiëren de jongeren met elkaar – en niet over kinderachtige onderwerpen zoals direct zal blijken –, de avonden zijn gevuld met een cultureel programma. Men hoort een inleiding over schilderkunst (een bezoek aan het Kröller-Müller-museum behoort ook tot de vorming) of over beeldhouwen, men luistert naar klassieke of moderne muziek en geeft er zijn mening over, een architect vertelt over stedenbouw of iemand die in Israël is geweest vertelt iets over het leven in de kibboets. Om tien uur is het officiële gedeelte van de dag afgelopen, maar men kan er staat op maken, dat er dan nog wel wat wordt nagekletst op de slaapkamers. Door sommigen tenminste, anderen voelen na zoveel geestelijk voedsel een onweerstaanbare drang om een of andere vorm van ontspanning te zoeken. Dat is ze van harte gegund.

Hoewel de heer Lips de discussies in De Ark leidt, betekent dat niet, dat hij de deelnemers in een monoloog voorhoudt, hoe hij persoonlijk over allerlei zaken denkt, welke problemen naar zijn mening belangrijk zijn, hoe hij de oplossing ziet. Integendeel, zijn streven is de jongens zelf te laten praten, hun de kans te geven met hun eigen moeilijkheden voor de draad te komen, hen zelf de oplossing te laten vinden. Het gaat immers om hun moeilijkheden? De heer Lips houdt slechts de teugels in handen om de discussiërenden weer in het goede spoor te kunnen brengen, als zij in de hitte van de woordenstrijd van de weg dreigen te raken.

Kernproblemen

Dat men zich toch niet aan de kernproblemen kan onttrekken, blijkt wel hieruit, dat spontaan toch steeds weer bij iedere groep een aantal zelfde vragen aan de orde komen:



Bij de sectiebesprekingen in het vormingscentrum worden niet altijd geleerde gezichten getrokken. Er kan heus wel eens een lachje af

Tien jaar Thuisfront

Op 14 oktober 1958 bestond het Humanistisch Thuisfront tien jaar en op 25 oktober werd dat heugelijk feit in het militair tehuis De Leemberg te Nunspeet min of meer intiem gevierd; 's avonds met een bijeenkomst voor militairen.

Tot die feestvreugde was niet alleen aanleiding omdat de drie militaire tehuizen, in Amersfoort, Nunspeet en Havelte, en het vormingscentrum in De Ark een sterk groeiende belangstelling ondervinden, maar vooral omdat in dit jubeljaar begonnen kon worden met de bouw van een vierde tehuis in 't Harde, ontworpen door de architecten Rooimans en Van Wageningen uit Amersfoort, dat begin 1959 in gebruik zal kunnen worden genomen.

De vreugde daarover wordt helaas getemperd doordat de minister van Oorlog nog steeds weigert humanistische geestelijke verzorgers toegang tot de kazernes te verlenen. En nog minder reden tot vreugde vindt men als men zich realiseert dat ons Thuisfront slechts reden van bestaan heeft omdat onze wereld nog altijd te maken heeft met de dreiging van wapengeweld.

Maar bij alle bekommernis over de wereldsituatie: zolang wij het noodzakelijk kwaad van de instandhouding van een leger hebben te aanvaarden, mag het tot verheugenis stemmen dat steeds meer militairen in het Humanistisch Thuisfront de geestelijke steun kunnen vinden die zij behoeven.

Wat is humanisme? Hoe staan christendom en humanisme tegenover elkaar? Kan de humanist ook religieus zijn? Wel of geen rassenscheiding? Waar ligt de grens van de sociale voorzieningen? Hoe staan we tegenover seksuele problemen? Wat moeten we van de moderne kunst denken?

De discussie wint aan belangrijkheid, doordat onder de deelnemers zich ook tot een kerk behorende militairen bevinden. Door het uiteenlopen der meningen worden de gesprekken vaak boeiend. Het gaat er daar bij uiteraard niet om de deelnemers voor een bepaalde mening te winnen maar om hen te stimuleren tot eigen geestelijke levensopbouw.

Natuurlijk zijn er ook jonge mensen die met zeer persoonlijke moeilijkheden worstelen. Zij vinden in De Ark een aandachtig gehoor, en op deze wijze ontstaan soms voor de deelnemers belangrijke individuele gesprekken. Uit deze gesprekken onder vier ogen zijn vele contacten ontstaan die reeds jaren duren. Gemiddeld ontmoet de heer Lips zo zes à zeven maal per maand mensen die hij op De Ark heeft leren kennen. Een van de facetten van ons werk is, zo zegt de heer Lips tenslotte, dat wij de militairen trachten te benaderen in hun mens-zijn, waardoor bij ons een volkomen andere sfeer ontstaat als in de kazerne mogelijk is. In de dienst is bv. discussie over een bevel wel denkbaar, in de vormingscentra is discussie regel en zijn bevelen taboe.

Hoewel wij in dit artikel voornamelijk de aandacht hebben willen vestigen op het werk in De Ark, willen wij toch niet nalaten ook iets te zeggen over het andere werk van ons thuisfront. Want de geestelijke verzorging van onze militairen is niet beperkt tot De Ark. Er zijn daarnaast drie militaire tehuizen, waar de militairen na afloop van hun diensttijd zich kunnen ontspannen en... contact zoeken met een geestelijk verzorger. Drie vrijwilligers hebben zich voor laatstgenoemd werk beschikbaar gesteld, namelijk de heer S. van Daalen (in het tehuis te Amersfoort), de heer Th. Polet (in het tehuis te Nunspeet) en de heer D. Dijkstra (in het tehuis te Havelte).

Arbeid achter gesloten deuren neemt nog voortdurend toe

Opvallend – in de zin van: de aandacht van het grote publiek trekkend – is het werk, dat ons Verbond verricht op die plaatsen waar gedetineerden hun straf uitzitten, niet. En dat is juist. Hulp aan mensen die in enigerlei opzicht afwijken van de algemeen aanvaarde normen in onze maatschappij behoort in stilte te geschieden, om het even of het lichamelijk gebrekkigen, geestelijk gestoorde of gedetineerden betreft. Het is alles „arbeid achter gesloten deuren”.

Maar dat neemt niet weg, dat het toch ook goed is, dat wij zo af en toe, in eigen kring, ons de taak die wij in de gestichten ter hand hebben genomen, voor ogen stellen. De arbeid die door leden van ons Verbond in ons midden wordt gedaan, mag ten slotte door onbekendheid niet onbemind worden. Degenen die onder de gedetineerden werken behoren tot de actiefste en trouwste leden van het H.V. Het verloop onder deze veertig vrijwillige geestelijke raadsleden is gering, hoewel hun functie zeer veel tijd kost. Gemiddeld vertoeven zij drie à vier avonden per week in een gesticht en zij praten per avond met drie of meer mensen. Voorts houden zij geregeld contact met de directie van het gesticht, met de mensen van de reclassering, met de bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden en met de sociale dienst. En bovendien wordt van hen verwacht, dat zij enige administratie bijhouden en eens per maand deelnemen in plaatselijk, regionaal of landelijk verband aan werkbesprekingen of vormingsbijeenkomsten. Deze laatste onder leiding van de betrokken centraal geestelijk raadsman uit ons Verbond.

Het klinkt wat koud en bureaucratisch, maar het geeft u misschien een goede indruk van deze arbeid: iedere gedetineerde kost de raadsman gemiddeld anderhalf uur intensief geestelijke arbeid.

Tijdrovend

De manier waarop onze geestelijke raadsleden te werk gaan is door haar opzet reeds tijdrovend. (Maar waar het te doen is om mensenlevens mag de tijd geen rol spelen.) In tegenstelling nl. met de kerken die het in de eerste plaats in collectieve bijeenkomsten zoeken – godsdienstoefeningen bijv. – stellen de humanisten vooral prijs op het individuele contact. Dat wil niet zeggen, dat de dominee en de pastoor het persoonlijke gesprek zouden verwaarlozen – natuurlijk niet, ook zij houden gesprekken –, maar dit facet van hun werkmethode komt pas in de tweede plaats. Bij het H.V. is het groepswerk secundair en onze raadsleden plegen pas tot dit deel van hun taak over te gaan, als zij vijf of meer cliënten hebben.

Er is dus een nauw contact met een gedetineerde. En niet met hem alleen. Want indien de gedetineerde en zijn gezin er prijs op stellen, wordt er ook contact onderhouden met het gezin. Dat kan natuurlijk niet altijd door de betrokken raadsman gebeuren; de gedetineerde komt soms uit een geheel andere streek van het land. Dan neemt iemand uit de gemeenschap in de plaats waar het gezin woont, deze taak op zijn of haar schouders. Het valt te begrijpen, dat in een aantal gevallen ook de bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden worden ingeschakeld.

Wie zich ook maar enigermate kan voorstellen, hoe een gezin heeft te lijden onder het feit, dat het hoofd ervan zich jegens de maatschappij heeft misdragen, deswege is veroordeeld en in

de gevangenis terecht is gekomen, zal ook kunnen beseffen, hoe verheugd onze mensen in dit werk zijn, indien een huwelijk kan worden gered en een gezin bereid kan worden gevonden de gedetineerde voor en bij zijn terugkeer in de maatschappij weer met liefde op te nemen.

Het werk van ons Verbond is hiermede niet afgelopen. Want steeds meer gedetineerden willen met de geestelijke raadslieden en of ons Verbond het eenmaal gelegde persoonlijke, menselijke contact onderhouden. Juist na hun ontslag.

Na het bovenstaande zal het de lezer duidelijk zijn, dat deze raadslieden werkelijk geen tijd meer hebben om ook nog deze last op zich te nemen, ook al zouden ze het misschien nog zo graag willen. Er wordt dan ook aan gewerkt om aan deze hulpverlening een georganiseerde vorm te geven, waarbij op de plaatselijke raadslieden een beroep zal moeten worden gedaan. Deze „nazorg” staat buiten het eigenlijke reclasseringswerk. Deze laatstgenoemde arbeid behoort ook niet tot de taak van onze raadslieden; ze ressorteert onder Humanitas.

Belemmeringen

Kort voor wij met dit werk in de gestichten begonnen – dat was in 1953 –, bleek dat ongeveer 500 à 600 gedetineerden geen contact hadden met de geestelijke verzorgers uit de kerken. Een paar jaar later, toen de humanistische geestelijke verzorging op gang was gekomen, kwamen wij tot de ontdekking, dat dit aantal niet kleiner was geworden. Daar het aantal buitenkerkelijken niet is verminderd, zal er dus wel een zelfde aantal gedetineerden zijn, die geen contact hebben met predikant of priester. Toch bereiken wij al deze mensen niet. En wel om twee redenen:

M. en W. gratis tot 1 januari 1959

Dit extra- nummer van Mens en Wereld wordt u toegezonden, omdat wij in de veronderstelling verkeren dat de inhoud uw volle belangstelling zal hebben. Maar daarom niet alleen: u ontvangt het ook omdat wij u beschouwen als een van de velen die zich verwant voelen met het moderne humanisme, maar de weg naar het Humanistisch Verbond nog niet hebben gevonden.

Elders in dit nummer vindt u de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond afgedrukt. U vindt er ook de contributieregeling, gebaseerd op het inkomen der leden, die u duidelijk maakt welk financieel offer het lidmaatschap van u vraagt.

Indien u nog niet tot aansluiting besloten kunt, maar wel de kennismaking met Mens en Wereld wilt voortzetten, zullen wij u graag als abonnee noteren. Wanneer uw aanmelding nog in 1958 in ons bezit is, ontvangt u de tot 1 januari 1959 verschijnende nummers van Mens en Wereld gratis. Dat geldt ook voor de leden van het Humanistisch Verbond, die niet op Mens en Wereld geabonneerd zijn.

In de eerste plaats wil een aantal gevangenen helemaal niets weten van geestelijke verzorging van welke zijde ook.

In de tweede plaats werkt de regeling die t.a.v. de buitenkerkelijke geestelijke verzorging bestaat, belemmerd.

Deze verzorging wordt wel toegelaten, maar allerm minst bevordert; de gedetineerde moet er nl. nadrukkelijk om vragen.

Deze voorwaarde is een lelijk ding, want de moderne inzichten in de psychische situatie van de gedetineerde hebben uitgewezen, dat hij heel wat innerlijke weerstand moet overwinnen, voordat hij om hulp gaat vragen...

Helaas denkt men nog wel eens, dat het H.V. tegen deze regeling bezwaar heeft, omdat deze ons zou hinderen bij het maken van propaganda of het werven van leden. Men kan beter weten! Want men heeft voldoende en voortdurend kunnen constateren en men kan nog steeds constateren, dat wij *principieel* geen propaganda willen maken of leden willen werven bij ons geestelijk verzorgingswerk in welke categorie dan ook. Men kan iemand immers geen levensovertuiging opdringen? Integendeel, krijgt de geestelijk raadsman ondanks de inspanning van zijn beste krachten geen enkel contact met de gedetineerde, dan trekt hij zich terug. Hij komt slechts bij die mensen die behoefte hebben aan een gesprek. Neen, om redenen van propaganda of ledenwerving verzetten wij ons niet tegen deze regeling, maar het is wel goed, dat wij terwille van hen die onze hulp nodig hebben, maar deze om praktische redenen ontberen, steeds blijven denken aan het gevaar dat er schuilt in de discriminatie, die t.a.v. de geestelijke verzorging wordt toegepast.

In het eerste jaar (1955) waarin ons Verbond zich met de geestelijke verzorging in de gevangnissen ging bezighouden, kregen onze raadslieden contact met negentig gedetineerden, in 1956 was dit getal reeds opgelopen tot 390, in 1957 tot 550 en de cijfers die over het eerste halfjaar van 1958 bekend zijn, duiden erop, dat er in dit jaar nog meer gedetineerden een beroep zullen doen op onze raadslieden.

Anders uitgedrukt: op 1 januari 1956 hadden we contact met ongeveer 13% van hen die buiten de sfeer van de godsdienstige verzorging vielen, op 1 januari 1957 met 27 % en op 1 januari 1958 met 32%. In 1957 werden in totaal ongeveer 7000 bezoeken afgelegd.

Men ziet, het werk neemt voortdurend toe. Op den duur zal het dan ook onvermijdelijk zijn een of meer beroepskrachten aan te stellen. Niet als vervangers van vrijwilligers, maar als aanvulling, want de spontane menslievendheid van onze huidige raadslieden zal volslagen onmisbaar blijven!

Hoe interessant de bovenstaande getallen ook mogen zijn, het is ten slotte niet om deze cijfers te doen. Het gaat om de mensen die van ons gediend zijn. En dat degenen die „nadrukkelijk onze geestelijke verzorging hebben verzocht” inderdaad van ons gediend zijn, blijkt wel hieruit, dat zij vrijwel nooit cliënten kwijtraken, hoewel dat heel gemakkelijk kan: één woord van de gedetineerde aan de directeur is voldoende om onze raadslieden de toegang tot een bepaalde gedetineerde onmogelijk te maken. Ondanks deze eenvoudige procedure lopen niet meer dan vijf gedetineerden per jaar bij ons weg!

Het werk achter de gesloten deuren gaat voort zolang er mensen achter die deuren zijn die ons nodig hebben. In het overgrote deel van de gestichten doen onze vrijwilligers regelmatig hun werk. Slechts in enkele gestichten komen zij niet, omdat – merkwaardigerwijs – in al die jaren klaarblijkelijk nooit een gedetineerde nadrukkelijk om onze geestelijke verzorging heeft gevraagd. Het schrikt ons niet af, integendeel, wij weten een werk te doen waaraan behoefte bestaat, al is men daar om ons heen nog niet helemaal van overtuigd.

Ook aan het ziekbed bestaat behoefte aan geestelijke steun

Overal waar geestelijke verzorging onder buitenkerkelijken gewenst is, rekent het Humanistisch Verbond het zich tot een plicht deze zorg zo goed en zo veel mogelijk te vervullen.

Wij schreven o.m. reeds over deze zorg in het leger en in de gevangenissen, ditmaal willen we onze aandacht besteden aan het werk in de ziekenhuizen en sanatoria. Wij hadden daartoe een gesprek met mevr. A. Treurniet-Wiersma, de raadvrouw die de algemene leiding over dit deel van ons werk heeft.



A. Treurniet-Wiersma

„Omdat wij nog maar kort bezig zijn – in 1950 startten wij in het Academisch ziekenhuis te Utrecht – bevinden wij ons nog in het experimentele stadium, een stadium waarin men vele moeilijkheden ontmoet, meestal van praktische aard,” zo zegt mevrouw Treurniet. „Maar deze moeilijkheden, die ons alleen maar prikkelen om ze zo snel mogelijk uit de weg te ruimen, zinken in het niet vergeleken bij de vreugde van hen die wij op een of andere wijze van dienst hebben kunnen zijn. Enerzijds zou ik dus eigenlijk liever niet over die moeilijkheden willen spreken, omdat ze relatief niet belangrijk zijn, anderzijds is het misschien toch ook wel goed, dat de niet-ingewijden eens vernemen onder welke omstandigheden wij ons werk doen.”

Van oudsher, zo zou men kunnen zeggen, zijn de dominee en de pastoor in ziekenhuizen en sanatoria kind-in-huis. Zij hebben gemakkelijk entree zowel bij leiding en personeel van de inrichtingen als bij de patiënten. Zelfs al kennen de zieken hen niet, dan hebben zij toch direct contact, omdat men weet welke boodschap zij brengen en omdat traditionele en vertrouwenwekkende ceremoniën, als het gebed, tot hun beschikking staan. Maar velen hebben er geen notie van, wat wij te zeggen hebben of wat wij komen doen, of ze hebben een verkeerde voorstelling daarvan. Bovendien worden wij niet door bepaalde ceremoniën gesteund. En zo hebben wij bij onze komst twee barricaden te nemen: onwetendheid en wanbegrip.

Toch lichtpunten

Gelukkig hebben we in de afgelopen jaren, zo vertelt mevrouw Treurniet verder, wel bereikt, dat we in alle ziekenhuizen en sanatoria buiten de bezoeken om met patiënten – leden van het Verbond of zieken die om een bezoek vragen – mogen gaan praten. In zes ziekenhuizen hebben we zelfs bereikt, dat de directies con amore meewerken; ze verschaffen ons regelmatig een lijst met de namen van patiënten die niet tot een kerkgenootschap behoren. En zoals direct zal blijken, het zijn heus niet alleen die inrichtingen, waarvan de leiding tot onze kring behoort...

Maar dan komt er een nieuwe moeilijkheid, nadat de eerste uit de weg is geruimd: Liggen de patiënten op ons te wachten? Hebben ze ons nodig? De ziekenbezoeksters weten het niet; ze moeten zoekend en tastend hun weg vinden. Moeten ze zo maar eens iemand aanklampen? Of

moeten ze in een zaal, waar buitenkerkelijke patiënten liggen, in het algemeen een praatje houden om hun komst te verklaren?

Soms hebben de ziekenbezoeksters het gevoel, dat ze te veel zijn, dat hun eerste schuchtere pogingen tot contact reeds als bemoeizucht of opdringerigheid worden opgevat. Dan trekken ze zich ijlings terug. En toch komt geen van hen met de bedoeling om meteen over humanisme of over het Verbond te praten – ledenwerving komt uiteraard helemaal niet ter sprake; onze bezoeksters komen in de eerste plaats alleen maar om een eerste contact te leggen. En door dat eerste gesprek komt men soms na korte of lange tijd onverwacht tot een „gesprek”.

Het werk verkeert, zoals men wel merkt, nog in het stadium van het experiment. Er zal nog wel enige tijd overheen gaan, voor we totaal zijn ingeburgerd. Maar dat zal gebeuren, staat wel vast; er zijn genoeg tekenen die daar op wijzen.

In een prot.-christelijke inrichting bijvoorbeeld wordt aan iedere buitenkerkelijke patiënt gevraagd, of hij/zij bezoek wenst te ontvangen van de zijde van het Humanistisch Verbond. Zo ja, dan krijgen we daarvan mededeling. De samenwerking met die inrichting is dus bijzonder prettig. In een algemeen ziekenhuis mag een lid van ons Verbond eens in de drie maanden een praatje houden voor de huisradio. Met erkenning maakte mevrouw Treurniet ook gewag van de medewerking die ons Verbond ondervindt in een enkel rooms-katholiek ziekenhuis.

Hier en daar is men ons werk, nadat men er kennis mee had gemaakt, dus wel gaan waarderen, maar helaas weten toch nog te weinig directies, artsen, verpleegsters en patiënten wat wij eigenlijk willen. Het zou reeds een groot winstpunt zijn, als we het zover konden brengen, dat er aan alle binnenkomende buitenkerkelijke patiënten een papiertje werd uitgereikt, waarop simpel stond vermeld, dat wij er zijn en dat men ons kan roepen. Maar tot nu toe is dat nergens gelukt. Er is nog te veel wantrouwen, men zoekt veel meer achter onze bedoelingen dan er achter zit. Men zou meer moeten beseffen, dat wij al-

leen maar mensen willen helpen, op onze manier...

Verloop nihil

Mevrouw Treurniet heeft geen tekort aan ziekenbezoeksters, hoewel er betrekkelijk veel van hen wordt geëist. Niet iedereen is voor dit werk geschikt (er wordt dan ook met zorg geselecteerd); men dient over een voldoende mate van zelfkritiek te beschikken, men moet zich overdag vrij kunnen maken, men moet bereid zijn deel te nemen aan scholingsbijeenkomsten waarop de hangende problemen grondig worden besproken en men moet de jaarlijkse algemene vergadering van ziekenbezoeksters bijwonen. In 22 gemeenschappen zijn nu in totaal een 50 mensen die dit werk doen, voor het merendeel dames, omdat mannen zich overdag moeilijk vrij kunnen maken. Mevrouw Treurniet heeft het voornemen om ons land te verdelen in districten, opdat de ziekenbezoeksters uit één district wat meer contact met elkaar zouden kunnen hebben. Dat zou nog meer de moed en de gang erin houden. „Niet dat ik ontevreden ben”, zo voegt mevrouw Treurniet eraan toe, „integendeel, het beste bewijs, dat de zaak goed loopt is wel, dat het verloop onder de ziekenbezoeksters nihil is.”

Ook dit werk in geestelijke verzorging gedraagt zich als een sneeuwbal: als het eenmaal rolt, wordt het steeds groter. Zo is uit ons ziekenbezoekwerk het bezoeken van oud-patiënten gegroeid. Voor een deel neemt Humanitas dit werk gelukkig op zich, zeker als er maatschappelijke hulp moet worden geboden, want anders zou het werk onze ziekenbezoeksters over het hoofd groeien of komt men buiten ons werkteurterrein.

Het werk uitbreiden tot een stelselmatig bezoeken van thuisliggende buitenkerkelijke patiënten is praktisch nog bijna onmogelijk; waar zou men deze mensen moeten zoeken? In een enkele plaats is er op dit punt wel een nuttige samenwerking met de wijkverpleegster van het Groene Kruis.

„Maar,” zo zegt mevrouw Treurniet tenslotte met grote nadruk, „bij al dit op zichzelf zo nuttige, dankbare en onontbeerlijke werk onder onbekende buitenkerkelijke patiënten mogen we toch bestlist onze eigen zieke leden die thuis liggen, niet vergeten. Hier ligt een grote taak voor de besturen van onze gemeenschappen, de taak om deze dienstverlening aan onze eigen leden op korte termijn zo goed mogelijk te organiseren.”

Herstellende zieken hebben niet alleen rust en goede verpleging nodig. Ook een gesprek van mens tot mens kan bijdragen tot hun genezing.



Moeilijk werk: bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden



Mevr. D. Heroma-Meilink

In de vorige vijf artikelen over praktisch humanisme nam het begrip „geestelijke verzorging” een centrale plaats in. Uiteraard, want de praktische kant van ons werk bestaat hoofdzakelijk uit een dergelijke verzorging.

Maar in dit laatste artikel van deze serie dat gewijd is aan de arbeid van de bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden, raakt de geestelijke verzorging een beetje op de achtergrond. Niet dat deze hulp bij dit stuk werk van ons Verbond zou kunnen worden gemist – integendeel! – maar omdat, zoals mevrouw D. Heroma-Meilink, de secretaresse van de Landelijke stichting voor bureaus van levens- en gezinsmoeilijkheden, het uitdrukt: „dit werk voornamelijk van psychisch-hygiënische aard is”. (Wij staan hierin overigens niet alleen, een dergelijke situatie valt ook waar te nemen bij de protestants-christelijke bureaus – alleen bij de rooms-katholieke bureaus neemt de geestelijke verzorging wel een grote plaats in, omdat de geestelijke zo’n belangrijke rol in het bureau speelt.)

Hoe werken onze bureaus?

Elk ervan is samengesteld uit een team (om maar eens een modewoord te gebruiken), waarin tenminste drie personen zitten: een psychiater, een psychiatrisch geschoolde maatschappelijke werkster en een geestelijke raadsman of raadvrouw. De maatschappelijke werkster is de centrale figuur; zij houdt het spreekuur, waarop de mensen met hun moeilijkheden voor de draad komen. Elk „geval” wordt echter door het driemanschap bestudeerd en besproken. De psychiater geeft zijn adviezen, de geestelijk raadsman/vrouw doet – om het eens wat oneerbiedig uit te drukken – de levensbeschouwelijke

duit in het zakje. De geestelijke raadsman/vrouw heeft het daarbij misschien wel het moeilijkst. Want omdat hij (of zij) evenals de psychiater zelden met de cliënten in persoonlijke aanraking komt (de moeilijkheden betreffen voor het merendeel geestelijke stoornissen en storingen bij de aanpassing op maatschappelijk terrein, in allerlei gradaties), dient hij toch de hulp die zijn levensbeschouwing biedt, op de juiste wijze en op het juiste moment in het geding te brengen. Zijn diensten zijn onmisbaar, maar hoe hij dit moet verrichten, moet hij zelf uitmaken. Zijn daarom reeds eenzame positie wordt nog verlatener door het feit, dat de stichting aan de psychiater en de maatschappelijke werkster niet de eis stelt, dat zij leden van ons Verbond of zelfs uitgesproken humanisten zijn. Het enige wat in dit opzicht van hen wordt verlangd is, dat zij positief buitenkerkelijk zijn, dat zij niet alleen maar „niks” zijn. Hun bekwaamheden op het gebied van psychiatrie, psychologie, geestelijke hygiëne en maatschappelijk werk staan derhalve op de voorgrond.

Stevig gefundeerd

Hieruit blijkt al direct, dat onze bureaus stevig zijn gefundeerd en dat zij nooit – zoals andere kort na de oorlog – hebben geleden aan dilettantisme. Wat dit betreft hebben de toewijzingen van subsidies dan ook nooit moeilijkheden gegeven. Onze bureaus voldeden van stonde af aan aan de richtlijnen die door de Nationale federatie voor de geestelijke volksgezondheid werden gesteld, richtlijnen die ten doel hadden het gebeunhaas op dit terrein te bestrijden.

Dit verklaart tevens waarom ons Verbond tot nu toe slechts over vier bureaus beschikt (n.l. te Amsterdam, Haarlem, Utrecht en Eindhoven). De stichting zoekt en selecteert uiterst zorgvuldig, voordat zij de grote stap tot oprichting van een bureau onderneemt. Het mag daarom veelbetekend – en in zekere zin beschamend voor hen die het aangaat! – worden genoemd, dat er bijvoorbeeld nog geen bureaus in Rotterdam en Den Haag konden worden gevestigd...

De behoefte aan deze bureaus deed zich kort na de Tweede Wereldoorlog sterk gevoelen, toen vele gezinnen en huwelijken op een of andere wijze waren ontwricht. Zij die op onze hulp prijs stelden, kwamen toen terecht bij de maatschappelijke werkster van Humanitas, die – van hoe goeden wille ook – al gauw bemerkte, dat zij dit soort moeilijkheden er niet ook nog eens bij kon hebben. De problemen waren daarvoor te veel van psychische en morele aard. Zo kwamen het Verbond en Humanitas ertoe in nauwe en voortreffelijke samenwerking de bovengenoemde landelijke stichting in het leven te roepen.

Onder diegenen die zich tot onze bureaus om hulp wendden, bevindt zich, zoals wij al enigszins aanduiden, een vrij groot percentage, dat te kampen heeft met ernstige moeilijkheden in de omgang met anderen, zowel in geestelijk – vandaar de noodzaak om een psychiatrisch geschoolde maatschappelijke werkster in dienst te nemen – als in maatschappelijk opzicht. Het klinkt op het eerste gehoor misschien wat vreemd, maar juist t.a.v. deze cliënten heeft de geestelijke raadsman/vrouw een belangrijke rol te vervullen.

Niet zozeer in therapeutisch opzicht, want

het is juist te doen om de mensen die therapeutisch niet te helpen zijn. Maar vooral deze mensen mogen wij, nu ze zich eenmaal in hun nood tot ons hebben gewend, niet in de steek laten! Het contact met het Verbond, het contact met geduldige, luisterende mensen, met mensen die hen niet van meet af aan links laten liggen, heeft soms toch een goede en heilzame werking op deze geestelijk gestoorde figuren.

Dat onze bureaus zoveel zeer moeilijke en dikwijls niet of ternauwernood te helpen gevallen te verwerken krijgen, vindt ten dele zijn oorzaak in het feit, dat de bureaus en hun specifieke taak nog te weinig bekend zijn. Velen worden naar ons verwezen, als het eigenlijk al te laat is. Dat vergroot tevens de moeilijkheden van de stichting bij haar poging goede leiders voor nieuwe bureaus te vinden. Hulp te moeten bieden in gevallen die men eigenlijk al direct als hopeeloos kan kenschetsen, werkt zeer ontmoedigend. Daar komt nog bij, dat men een eenzame positie bekleedt en dat men altijd met zijn neus in andermans ontstellende moeilijkheden zit gedrukt. Hulp aan kinderen bij wie nog vrijwel alles valt te repareren is een veel dankbaarder werk; de zuigkracht van zulke instituten op degenen die onze bureaus zouden moeten leiden, is dan ook groot.

Toch is er een zekere kentering merkbaar. Van de tweehonderd mensen die onze bureaus jaarlijks bezoeken, komt ruim de helft uit eigen beweging of op aanraden van kennissen (en als men beseft hoe weinig mensen zich „willen laten raden”, dan kan men dezen ook wel tot de vrijwillig gekomenen rekenen); de minderheid wordt gestuurd.

Nog steeds – maar dit terzijde – is men er klaarblijkelijk huiverig voor om met moeilijkheden die niet van lichamelijke aard zijn, naar een deskundige te stappen. Velen lijden nog aan een hardnekkig vooroordeel, dat welhaast onuitroeibaar schijnt. Is een geestelijk of moreel ongemak dan beschamender dan een lichamelijke kwaal?

Is het nu wel nodig?

Men zou zich kunnen afvragen, of het nu werkelijk wel nodig is, dat deze bureaus gegrondvest zijn op een bepaalde levensbeschouwing, m.a.w. of men niet zou kunnen volstaan met algemene, zo men wil, neutrale bureaus. Deze vraag dringt zich des te sterker op, als men voor ogen houdt, dat dit werk in de eerste plaats van psychisch-hygiënische aard is.

Er zijn zwaarwegende argumenten voor en tegen. Het sterke medische aspect schijnt tegen verzuiling te pleiten, maar het feit, dat er toch een aantal mensen is dat bewust een bureau kiest dat een levensbeschouwing als ondergrond heeft, pleit ervóór.

Er is over dit punt op het ogenblik een ernstige discussie in de stichting gaande. Daarom willen we hier op dit ogenblik dan ook geen uitspraak doen, maar het probleem slechts stellen. Het is goed, dat men van het bestaan van deze discussie weet, misschien doet zich over enige tijd de gelegenheid voor de gedachtenwisseling algemeen te maken.

Omdat men vroeg...

DEZE SERIE over ons praktisch werk is met dit artikel ten einde. Hoewel wij ons ervan bewust zijn, niet alle aspecten te hebben aangeroerd, noch ons verbeelden, dat wij elk wel beschreven stuk praktische arbeid aan alle zijden in het licht hebben gesteld, hopen wij toch erin geslaagd te zijn u een algemeen beeld te hebben gegeven van het zeer concrete werk dat ons Verbond in de praktijk verricht.

Sommigen uwer zullen misschien tot hun verbazing of schrik hebben bemerkt, dat bepaalde delen van onze arbeid nog gering van omvang zijn, zo uitzichtloos, zo ingeklemd tussen wanbegrip en moeilijkheden. Zij mogen beseffen, dat ons Verbond al dit werk heeft aangevat, omdat men erom vroég, omdat men ons nodig had. Het Verbond kon niet wachten, had geen tijd om te organiseren. Het pa-rool was en is nog: Erop uit! er verkeren mensen in nood, redden wat er al experimenterend te redden valt!

Al doende leren wij. Wie ziet, dat een medemens op het punt staat te verdrinken, gaat toch geen zwemlessen nemen, omdat hij de zwemkunst niet helemaal machtig is?

OUD WORDEN

een andere benadering

Er is veel veranderd in deze eeuw: betere verzorging van hen, die de 65 gepasseerd zijn en meer begrip voor hun moeilijkheden. De toestand, die Speenhoff schetste in het schrijnen-de liedje: „Opoe had d'r hele leven voor d'r kinderen gesjouwd”, dat eindigt met „tot de kleine meid kwam zeggen, dat d'r opoe niets meer zei,” behoort gelukkig tot een verleden, dat zo niet geheel, dan toch grotendeels, overwonnen is. Het ouderdomspensioen, de vele tehuizen voor ouden van dagen, de bejaardencentra, de grotere aandacht door medici besteed aan ouderdomskwalen en de ernst, waarmee de vraag: „Wat moet er gedaan worden om de overgang van het werkzame leven tot de eindperiode minder zwaar te maken?” gesteld wordt, het zijn evenzovele tekenen van de ingetreden veranderingen.

Ik constateer dit uitdrukkelijk en zeg er bij, dat ik dit resultaat van de grootste betekenis acht, voordat ik daar aan toevoeg: en toch is dit niet voldoende. Laat het laatste niet misverstaan worden. Het slaat niet op de ongetwijfeld nog bestaande behoefte aan uitbreiding van het reeds bereikte. Ik ben, dacht ik, niet te optimistisch, als ik zeg, dat dit wel in orde komen zal al is er nog zeer veel te doen. Ik doel veeleer op de onbevredigende plaats, die „de oudjes”, zoals zij neerbuigend vriendelijk genoemd worden (spreekt men niet met een dergelijke stembuiging van „de kleintjes”), innemen in de huidige samenleving. Zij gevoelen zich aan kant gezet. Hun positie heeft iets negatiefs ondanks de zo veel betere verzorging. Ik zou het, wat paradoxaal, zo kunnen zeggen, zonder daarmee te kort te doen aan mijn waardering voor al wat gedaan is, juist in die verzorging steekt een element, dat, uiteraard onbedoeld, op dat negatieve, op dat wat zij *niet meer kunnen* de nadruk legt. Ook kinderen, die nog niet kunnen schenkt men extra zorg en extra aandacht van deze aard.

Dit lijkt een onverdiend verwijt, gericht tot hen, die nog niet zo ver zijn, nog niet belanghebbend dus en toch hun tijd, hun aandacht en toewijding geven aan de bejaarde medemens. En

(Vervolg van pag. 3)

Dit toch al uiterst beknopte overzicht zou helemaal tekort schieten als ik geen melding maakte van enkele werken die de letterkunde zelf, in de ruimste zin, tot onderwerp hebben. In „Een eeuw nederlandse letteren” behandelt Dr. Garnt Stuiveling het tijdvak 1813-1920. Litteraire kritieken en beschouwingen van Victor E. van Vriesland zijn verschenen in twee delen „Onderzoek en Vertoog”; zij geven een beeld van de „innerlijke bewegingen” in de nederlandse en europese literatuur van ongeveer 1915 tot heden. Van mevr. dr. Annie Romein-Verschoor is er een bundel essays en redevoeringen getiteld „Spelen met de tijd”, overwegend cultuurhistorische beschouwingen van een scherppzinnige vrouw die geen blad voor de mond neemt. Tenslotte is daar „Eva en de dichters”, een dichtelijke en boeiende studie van Anthonie Donker over het paradijsverhaal.

Laat ik de omlijsting van deze luchtfoto van een jaar nederlandse literatuur mogen sluiten met een citaat van de ook in het begin genoemde franse schrijver Albérès: „litteratuur... is een wisselstroom van intuïtie en fantasie, die de onderlinge verbondenheid en het observatievermogen der mensen voedt.”

bovendien een ongegrond verwijt. Het *is* immers zo, er *is* extra zorg en aandacht nodig.

Allereerst dan dit: ik doe geen verwijten, ik wil slechts de bestaande situatie zien, zoals die is. En ik richt mij tot degenen, die wel zo ver zijn, tot al degenen, die met hun ouderdom klaar moeten komen en die dat niet al te best afgaat. En ik zou dat niet zo openhartig durven doen, als ik zelf niet een van hen was.

Is het nu werkelijk zo, dat oud worden alleen betekent telkens weer pijnlijk ervaren, wat men *niet* meer kan, wat men *niet* meer heeft? En dat men daar wel de ogen voor sluiten kan, althans een tijdlang, maar dat dit zelfbedrog niet duren kan, dat men de moeilijkheid alleen maar groter maakt door haar te verschuiven. Dan zou de levenswijsheid van de oude dag slechts kunnen zijn: berusten in het onvermijdelijke, een houding evenzeer, ofschoon op een andere manier, negatief als een vruchteloos verzet of het klagend terugzien naar wat onherroepelijk voorbij is.

Het is zo, wie oud geworden is, zelfs als zijn gezondheid niets te wensen over laat, kan niet meer alles wat hij vroeger kon, zijn lichamelijke krachten nemen af, zijn tempo is niet meer wat het geweest is. Ieder van ons kan zo nog wel een poosje doorgaan met „niet” of „niet meer” zeggen, maar als hij dit negatieve zo uitdrukkelijk vaststelt en zichzelf daarbij nog op de borst slaat omdat hij niet meedoet aan de onder ons gangbare zelfmisleiding, heeft hij dan het laatste woord gesproken over de situatie, waarin hij na 65, 70 of meer jaren geraakt is? Heeft hij dan de volle werkelijkheid van het oud zijn gezien?

Menigeen beantwoordt deze vraag met ja en ik begrijp dat, want maar al te vaak kwelt ons het bewustzijn van het contrast tussen toen en nu. Toch is dat niet de enige oorzaak dat de ouder wordende mens zulk een minderwaardigheidsgevoel, want dat is het, heeft, zelfs niet de voor naamste.

In onze samenleving wordt een mens gewaardeerd naar wat hij presteert en wij allen, ook wij ouderen, beschouwen dat als een vanzelfsprekende zaak. Onze taal wemelt van zegswijzen, die deze beoordelingsmaatstaf tot uitdrukking brengen: rust roest, wie niet werkt zal ook niet eten enz. Schoolliedjes, stichtelijke spreken, ethische zwaarwichtigheden, die vrijwel iedereen serieus neemt, getuigen ervan. De arbeid, de productieve arbeid, die hij verricht, bepaalt de waarde van de mens. Geen wonder dat velen, wanneer het arbeiden ophoudt, het gevoel krijgen, dat de grond hen onder de voeten wegzinkt. Die arbeid gaf immers inhoud aan hun bestaan, betekenis aan hun persoonlijkheid, het gaf hun bovendien dat minimum aan zelfrespect, dat ieder mens nodig heeft om echt te leven. En, nu hij uitgeschakeld is (het veel gebruikte woord spreekt boekdelen), nu begint hij duidelijker dan voordien te gevoelen wat hij niet meer kan. Hij mag nu zich verdiepen in en gaan spreken over wat hij gepresteerd heeft. Pover surrogaat. Zo verlegt hij het zwaartepunt van zijn bestaan van het heden naar het verleden of hij zoekt opnieuw werk en doet, alsof alles bij het oude gebleven is, voor zo lang als het duurt.

Maar het kwaad wordt niet in de wortel aangest, hij komt er niet toe zich af te vragen of die hem maar half bewuste achtergrond van deze houding de juiste is, of het dogma van de prestatie — dit woord is al niet toereikend meer, het moet topprestatie zijn — de toets der kritiek kan doorstaan.

Het is niet altijd zo geweest, dat wie oud geworden was, afgedaan had, omdat hij aan het gewone leven geen deel meer had. Uit de oudste Griekse traditie treedt de legendarische figuur van Nestor naar voren, de wijze grijsaard, die in kritieke situaties de juiste weg wist te wijzen. En in historische tijden? Sparta kende zijn Raad der Ouden en in het oude Rome speelde de senaat een dergelijke rol. In deze bejaarden zag men niet degenen, die niet meer mee konden doen, maar de mensen, die van het leven geleerd hadden, wier inzicht en wijsheid de gemeenschap ten goede kwam. Resten van deze zienswijze kan men ook nu en hier nog aantreffen, helaas resten, de algemene opinie is een andere.

Die algemeenheid heeft ongelijk. Het gaat in het leven niet in de eerste plaats om *wat de mens doet*, hoe belangrijk dit in bepaalde gevallen ook mag zijn en dus voor de bejaarde niet om wat hij gedaan heeft, maar om *wie hij is*, beter om wie hij in de loop van zijn leven geworden is, dit laatste dan niet te beoordelen naar de positie, die hij bekleedt of het aanzien, dat hij geniet, maar naar het formaat van zijn persoonlijkheid. Wat hij gewonnen heeft aan inzicht, aan levenswijsheid, aan innerlijk evenwicht en zelfbeheersing, aan bereidheid te dienen, dat telt. Dat kan, ook als de jaren van vruchtbare arbeid al lang achter hem liggen de hechte grondslag zijn voor zijn zelfrespect, dat kan andere vruchten afwerpen dan die van zijn werk voor al degenen, die met hem in aanraking komen.

Het zal duidelijk zijn, dat als het uitgangspunt, dat de houding tegenover het eigen leven bepaalt, in de hier aangegeven zin veranderd is, de ouderdom een levensperiode wordt, die een geheel eigen zin heeft. De noodzaak om wat men nog kan te vergelijken met wat men vroeger vermocht is niet meer aanwezig, de uit zulke vergelijkingen voortkomende moeilijkheden treden op de achtergrond, er komt iets anders, iets positiefs voor in de plaats.

De herfst van het leven biedt de mens nieuwe mogelijkheden. Ik meen mij ter ondersteuning van deze bewering op feiten te kunnen beroepen, feiten, die ieder, die deze periode nadert, voor zichzelf, kan constateren. Enige van deze mogelijkheden wil ik aanwijzen. Wie die eenmaal in het vizier gekregen heeft, zal nog andere, gelijksoortige ontdekken.

Wanneer iemand ouder begint te worden komt hij er vaker dan vroeger toe om zich van tijd tot tijd aan de dwang van de hem steeds voortdrijvende gebeurtenissen te onttrekken, een ogenblik stil te staan en terug te zien. Soms blijft het bij een onvruchtbaar betreuren „dat het zo gauw gaat,” wat eigenlijk betekent, dat men het heden devalueert door heimelijk het verleden terug te wensen. Dat is wel een bijzonder slechte manier om de leventijd voor te bereiden, waarin er zo veel méér te betreuren zal zijn. Soms echter is het anders. Een neiging tot bezinning ontwaakt. Men tracht zich dan rekenschap te geven van de wijze, waarop men tot nu toe door het leven gegaan is. Vragen verrijzen. Wat zijn de drijfveren in mijn leven geweest? Wat ik najoeg, had dat werkelijk waarde? Was er wel sprake van *mijn* streven of heb ik mij veeleer laten gaan op de stroom van de gebeurtenissen en laten beïn-

Een ritmische afwisseling van activiteit en rust is kenmerkend voor scheppende activiteit. En deze is in arbeid, liefde en denken slechts mogelijk, indien de mens, wanneer en waar dit nodig is ook rustig tot bezinning kan komen en met zichzelf alleen kan zijn. Te kunnen luisteren naar de stem in zichzelf is een noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen luisteren naar anderen, zoals het zich harmonisch met zichzelf vertrouwd weten de conditio sine qua non (voorwaarde zonder welke niet) is voor de mogelijkheid waarlijk met anderen om te kunnen gaan.

Erich Fromm in „De zelfstandige Mens”.

vloeden door wat er van buiten tot mij kwam? Heb ik de juiste houding weten te vinden tegenover wat er in de wereld voorviel, tegenover de anderen en tegenover mijzelf? De juiste houding, d.w.z. die, welke het mij mogelijk maakt met mijzelf in het reine te komen en te blijven?

Zulke ogenblikken van bezinning kunnen er toe leiden, dat men zich beter bewust wordt van eigen menselijke roeping. Een verder reikend inzicht in wat het leven waard maakt geleefd te worden kan, en dat is in dit verband het belangrijkste, het besef doen groeien, dat het er aller-eerst op aan komt wat voor een mens men is.

Meestal komt deze in de oudere mens vanzelf groeiende neiging eerst tot haar recht onder de druk van lotgevallen, die hem er pijnlijk aan herinneren, dat niet altijd alles van een leien dakje gaan kan. Dan wordt het ernst. In plaats van filosofische bespiegeling als boeiende bezigheid of aangenaam tijdverdrijf komt het dan tot zelfbezinning, die niet rust, voordat een zeker innerlijk evenwicht hervonden is.

Deze zelfbezinning bereidt voor op de levensavond. Zij maakt de mens minder afhankelijk van zijn eigen moeilijkheden, van het geheel of gedeeltelijk wegvallen van de erkenning en het aanzien, dat hij placht te genieten en zij maakt hem het vinden van de positieve kanten in zijn veranderd leven mogelijk.

Van groot belang is ook de ontdekking, die men in het tot zichzelf inkeren doen kan, dat de waarde van de doeleinden, welke men zich in zijn leven gesteld of half bewust nagestreefd heeft, een andere is dan men zich voorgesteld had. Zij wekt het inzicht in de betrekkelijkheid van vele, om niet te zeggen van alle dingen, wat weer tengevolge heeft, dat men milder wordt in zijn oordeel.

Men versta dit laatste niet verkeerd. Het vermogen goed van kwaad, waar van onwaar te onderscheiden wordt door dit inzicht niet verzwakt, het tegendeel is het geval, maar in een concrete situatie gesteld tegenover iemand, die zich zo gedraagt dat een veroordeling voor de hand ligt, valt het gemakkelijker dit oordeel op te schorten, de daad niet alléén te zien als overtreding van een ethisch gebod, maar haar ook te beschouwen in het licht van het verleden van de betrokkenen en de overige invloed uitloefende omstandigheden. Milder ook wordt het oordeel, doordat men er zich meer van bewust geworden is, nooit met zekerheid te kunnen zeggen, hoe men zelf in die situatie gehandeld zou hebben. Hoe het eindoordeel ook uitvalt, deze houding maakt een andere benadering van de medemens mogelijk, die natuurlijk ook vroeger, toen het oordeel minder bezonnen was en de nadruk eerder gelegd werd op wat er misdaan was, niet onmogelijk was, maar nu toch gemakkelijker verwezenlijkt wordt.

Deze verandering in de innerlijke gesteldheid voert mij dan vanzelf tot een derde mogelijkheid.

Voor deze geldt evenals voor de twee andere: nieuw in de strikte zin van het woord is zij niet, maar de mens, die midden in het volle leven staat en in beslag genomen wordt door het van alle kanten op hem afstormend werk, vindt, uitzonderingsgevallen daargelaten, niet de gelegenheid voor deze vorm van zelfbezinning. Anders kan dit worden, als de ouder wordende mens meer rust wordt gegund. Weliswaar zal er weinig veranderen, zolang hij die rust alleen maar als een belemmering voelt. Eerst als hij haar positief kan waarderen, als hij uit eigen ervaring weet hoe heilzaam de innerlijke rust is, die daaruit voort kan komen, krijgt de derde mogelijkheid en reële kans.

In ogenblikken van zelfinkeer, zoals die hierboven beschreven zijn, heeft hij al beseft, hoe onbelangrijk veel is van wat hem vroeger hevig beroerde, hij heeft afstand genomen tot zichzelf, tot eigen voorkeur en afkeer, tot de eigen al te gemakkelijke oordeelvellingen, tot de eigen verlangens en dus ook tot de eigen noden.

Door herhaalde ervaringen van deze aard groeit er iets in hem van een innerlijk evenwicht, dat niet zo licht meer verstoord wordt door wat hem persoonlijk raakt. Men verwarre deze toestand niet met die van onverschilligheid, die zich zo weinig mogelijk van de eigen aangelegenheden wil aantrekken en uiteraard nog minder van die van anderen. Het tegendeel gebeurt: door wat ons zelf raakt op een afstand te plaatsen wordt het uitzicht op de zorgen der anderen vrijer. In zulk een toestand van wat ik zou willen noemen actieve rust – hij is innerlijk helder wakker – weet hij zich dichter bij de bron van alle leven, deel van het geheel. Wat er om hem heen, schoon buiten hem om, gebeurt, gaat hem zelf aan. Meer en meer staat hij open voor het wel en wee van anderen. Wee en wel. Niet alleen het medelijden (in de goede zin van het woord) maar ook het medeverheugen wordt hem beter mogelijk, het medeleven in vele opzichten.

En naarmate zijn gemoedsrust dieper wortelen gaat, beïnvloedt die op steeds ongedwongener wijze zijn gedrag. Straks zal zijn lichamelijke toestand hem misschien niet meer toestaan veel te *doen*, het veel *zijn* voor anderen blijft hem over en dit kan aan zijn laatste jaren een inhoud geven, die hem bestand maakt tegen het telkens weer gewaarworden, dat zijn krachten minder worden en dat wat vroeger zijn leven vulde steeds verder buiten zijn bereik komt te liggen.

Zo zijn er zieken, die niet beter kunnen worden, dit weten en die toch, als iemand bij hen komt om hen wat op te monteren, niet klagen, niet spreken over hun kwaal, maar rustig hun enkele woorden zeggen, hun belangstellende vragen doen. De bezoeker gaat heen, niet alleen met een gevoel van opluchting, omdat een zware karwei hem zo licht gevallen is, maar ook met de vreemde herinnering aan een ziekenbezoek,

Beginselverklaring van het Humanistisch Verbond

De humanistische levensovertuiging wordt gekenmerkt door het pogen om leven en wereld te verstaan met een beroep op menselijke vermogens en zonder uit te gaan van bijzondere openbaring. Bij alle schakering die binnen deze overtuiging mogelijk is, worden daarbij de volgende grondslagen erkend:

1. *Het humanisme acht een waardebesef dat niet naar willekeur kan worden gewijzigd, wezenlijk voor de mens.*
2. *Het humanisme eist de voortdurende bereidheid zich in denken en doen redelijk te verantwoorden.*
3. *Het humanisme eerbiedigt de mens als enkeling en als lid van de samenleving in zijn menselijke waarde.*
4. *Het humanisme erkent dat de mens deel heeft aan natuurlijke, maatschappelijke en kosmische verbanden.*
5. *Het humanisme stelt vrijheid en gerechtigheid als eis voor het persoonlijk en maatschappelijk leven.*

Het humanisme vraagt om beleving en verwezenlijking van zijn beginselen in de praktijk van het leven.

DOEL

1. *Het Humanistisch Verbond wil allen verenigen, die het bovenomschreven humanisme aanvaarden.*
2. *Het beoogt de verdieping, verbreiding en verdediging van de humanistische levensovertuiging.*
3. *Het streeft er naar een geestelijk centrum te vormen voor hen die niet godsdienstig zijn.*

waarin het hem was, alsof hij zelf de ontvangen-de in plaats van de gevende partij was.

Wat zal er van deze mogelijkheden in ons terecht komen? Dat hangt van veel factoren af.

Hoe diep is het (bij)geloof aan het alleenzaligmakende van de tastbare prestatie geworteld?

In hoeverre hebben wij ook vroeger al de bezwaren gevoeld van het rusteloos voortgejaagd worden? Ik bedoel niet dat van de daaraan vastzittende tot uitputting toe groeiende vermoeidheid, maar dat van het innerlijk te kort komen.

Hebben wij ons voorbereid op de overgang van het „werkzame” in het „rustende” leven, door ons tijdig vertrouwd te maken met de omschakeling (niet uitschakeling), die dan noodzakelijk is?

En bovenal, in hoeverre is er al veel eerder de behoefte aan bezinning, aan het beoefenen van de kunst met onszelf alleen te zijn, geweest? Hebben wij van tijd tot tijd de snelle voortgang van de gebeurtenissen kunnen onderbreken, ons aan haar zuigkracht kunnen onttrekken en de rust tot zelfinkeer kunnen vinden?

Een andere benadering, die ik naast en niet in de plaats van die wil stellen, welke zo vele werkers voor een betere bejaardenzorg bezig houdt. Verbetering van de uiterlijke omstandigheden, waaronder het oud worden verloopt is en blijft nodig, maar die zal eerst volop vruchten afwerpen, als zij gepaard gaat met versterking van de geestelijke weerstand, met verzorging van de innerlijke mens.

Het omgekeerde is even waar.

D. H. PRINS

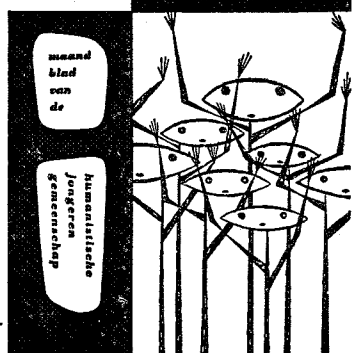
Contributieregeling Humanistisch Verbond

1. De leden betalen een contributie overeenkomstig hun inkomen, met dien verstande, dat echtparen hetzelfde betalen als alleenstaande personen.
2. De leden stellen hun contributie vast volgens onderstaande schaal:

INKOMEN			MINIMUM-CONTRIBUTIE		
	per week	per maand	per jaar	per week	per maand
t/m	f 80,-	f 340,-	f 4.000,-	f 0,20	f 0,85
„	„ 100,-	„ 425,-	„ 5.000,-	„ 0,30	„ 1,25
„	„ 120,-	„ 510,-	„ 6.000,-	„ 0,40	„ 1,70
„	„ 160,-	„ 680,-	„ 8.000,-	„ 0,60	„ 2,25
„	„ 200,-	„ 850,-	„ 10.000,-	„ 0,80	„ 3,40
boven	„ 200,-	„ 850,-	„ 10.000,-	„ 1,—	„ 4,25

3. In afwijking van het bepaalde in lid 2 bedraagt de minimum-contributie voor gepensioneerden of daarmee gelijk te stellen personen met een inkomen beneden f 40,- per week, f 170,- per maand of f 2.000,- per jaar: f 0,06 per week of f 0,25 per maand.
4. Bovendien kan het gemeenschapsbestuur in bijzondere gevallen de contributie bepalen op ten minste f 0,12 per week, f 0,50 per maand.

LIBERTYN



wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: johan hardick,
spijkerstraat 42, arnhem
administratie: tine bouterse,
kijkduinstr. 58^{III}, amsterdam

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

Enkele Uitgaven en Brochures van het Humanistisch Verbond

Kalender 1959	f 2.50
Beginsel en doel	„-25
Dit wordt gedaan	„-30
Wat ben ik eigenlijk?	„-25
Verrassende ontmoeting	„-15
Echt en onecht in geloof en ongeloof van Prof. T. T. ten Have	„-75
Modern Humanisme van Dr. J. P. van Praag	„1.75
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	„-75
van A. J. Groenman-Deinum	
Humanisme en Rede	„2.25
Humanisme en Religie	„1.90
De idee van de Openbare School van Dr. J. C. Brandt Corstius	„-60

Bovenstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht, telefoon 030-10163, postgiro-rekening 304960.

Een uitgebreide brochure-lijst wordt U gaarne op verzoek toegezonden.

HUMANISTISCH VAKANTIE- EN CONFERENTIEOORD DE ARK

Profiteert van de prachtige ligging van „De Ark” te midden van bos, heide en zandverstuivingen. Prijs per week f 42,-; kinderen 6 t.m. 10 jaar f 32,-; kinderen 0 t.m. 5 jaar f 26,-.

Voor- en naseizoen met reductie. Aanmeldingen en inlichtingen bij „De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet, tel. K 3412-2404.

HET WOORD VAN DE WEEK

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de VARA-microfoon, zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,- p. j., losse nummers f 0,25.

IHEU brochures

Wij vestigen in het bijzonder de aandacht op de volgende uitgaven van de International Humanist and Ethical Union

Radio-Active Fallout and Human Progress by
H. J. Muller f 0.75

Proceedings Second Congress (1957) f 5.00

Information Bulletin, verschijnt 4 maal per jaar,
abonnementsprijs per jaar f 3.00

Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Holland

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, is een onmisbaar orgaan voor allen die zich naar de geest verwant voelen met het moderne humanisme

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:



**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Oudegracht 152, Utrecht

U kunt zich abonneren op Mens en Wereld door overschrijving van f 5,— (voor leden) of f 7,50 (voor niet-leden) op postrekening no 304960 t.n.v. „Het Humanistisch Verbond” te Utrecht. Zij die nu voor 1959 het abonnementsgeld overmaken krijgen alle in 1958 verschijnende nummers gratis.